

*Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет*

**КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Тема: Прогнозування розвитку бізнесу на місцевому рівні в умовах нових суспільних обмежень

*Спеціальність 051 «Економіка»
Освітня програма 8.051.00.11 «Економіка та бізнес-інновації»*

Завідувач кафедри: _____/Карінцева О.І./

Керівник роботи: _____/Шкарупа О.В./

Виконавець: _____/Бесідовський А.О./

Група: _____ Е.м-91

Суми 2020

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ.....	3
ВСТУП.....	4
1. Теоретичні аспекти розвитку бізнесу.....	6
1.1. Місце, роль та функції малого бізнесу в економічній системі.....	6
1.2. Економічні передумови розвитку малого бізнесу.....	19
1.3. Проблеми забезпечення підприємницького клімату.....	22
2. Аналіз основних тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні.....	31
2.1. Шляхи розвитку бізнесу в Україні та зарубіжних країнах.....	31
2.2. Загальна оцінка розвитку малого бізнесу в окремих регіонах.....	36
3. Шляхи розвитку бізнесу в Сумському регіоні.....	41
3.1. Розвиток малого бізнесу в Сумському регіоні.....	41
3.2. Стан та прогнозування розвитку бізнесу в Сумській області.....	46
3.3. Проблеми розвитку малого бізнесу Сумщини.....	51
3.4. Основні завдання діяльності органів місцевого самоврядування щодо підтримки малого бізнесу в м. Суми.....	53
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з вступу, висновку і трьох розділів і містить 67 сторінки, 8 рис., 5 таблиць, 107 джерел.

Мета роботи- провести аналіз та прогнозування розвитку бізнесу на в умовах нових суспільних обмежень в Сумській області.

Методи: компаративний та статистичний аналіз використано при дослідженні стану та тенденцій розвитку бізнесу; методи прогнозування – при побудові прогнозів на основі аналізу статистичного матеріалу.

Задачі:

1. Розкрити питання про теоретичні аспекти розвитку бізнесу.
2. Проаналізувати основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні та Сумському регіоні в умовах пандемії Covid-19.
3. Запропонувати шляхи розвитку бізнесу в Україні та Сумському регіоні в умовах суспільних обмежень.

Розділ 1 “Теоретичні аспекти розвитку бізнесу” присвячений розкриттю питання про функції і роль малого бізнесу та формування підприємницького клімату.

Розділ 2. “Аналіз основних тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні в Сумському регіоні” аналізуються основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні та Сумському регіоні в умовах пандемії Covid-19.

Розділ 3. “Шляхи розвитку бізнесу в Сумському регіоні” присвячений розкриттю питання про шляхи розвитку бізнесу в Сумському регіоні.

Ключові слова: бізнес, підприємництво, ринкове середовище, торгівля, послуги, економіка, бюджет, тенденція, проект, динаміка, ринок, Covid-19.

ВСТУП

Актуальність даної теми визначена в першу чергу об'єктивно важливою роллю малого бізнесу у сучасній соціально орієнтованій ринковій економіці [71,74-85,89-105,107], перехід до якої є головним вектором реформ в Україні. Малий бізнес- це істотна складова ринкового господарства, невід'ємний елемент конкурентного механізму. Малий бізнес дає ринковій економіці гнучкість, мобілізує фінансові і виробничі ресурси населення, несе в собі могутній антимонопольний потенціал, слугує серйозним фактором структурної перебудови і забезпечення проривів науково-технічного прогресу, вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми ринкового господарства. Ось чому становлення та розвиток малого бізнесу (звичайно, в єдності з великим) являє собою стратегічну задачу сучасної економічної політики.

Внаслідок пандемії коронавірусу та введених карантинних заходів падіння українського ВВП за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства першій половині 2020 р. склало 6,5%. За прогнозом Національного банку України (НБУ) падіння ВВП у 2020 року може скласти мінімум 6%². У той же час За оцінкою МВФ, українська економіка зменшиться за підсумками 2020 року на 8,2%.

Карантин, як нове суспільне обмеження, обрушив споживчі настрої, майже зупинив декілька галузей – роздрібну торгівлю, готельний та ресторанний бізнес, авіаперевезення. Зменшилися обсяги надходжень до бюджету. Внаслідок введення карантину українські компанії заморозили інвестиції та виробничі ланцюжки. Сектори, де пом'якшуються карантинні обмеження і які пов'язані із споживчим попитом, швидко відновлюються, насамперед роздрібна торгівля та послуги. Потенціал малих підприємств залишається нереалізований. Існують серйозні економічні і адміністративні бар'єри для виходу нових підприємств на ринок і розвитку їх діяльності. Все більша кількість малих підприємств змушені перебувати «в тіні» завдяки нестійкому законодавству.

Положення, щоскалося, відкриває безмежні можливості для корупції, найбільшмасовоюжертвоюякоюнамісцевомурівнієпредставникмалогобізнесу.

Малий бізнес немає яких-небудь істотних переваг в кредитно-фінансовій системі, в митному захисті, відчуває значні перешкоди в розвитку бізнесу, діє в неімовірно складних умовах для існування. Для представника малого бізнесу не вигідна бідь-яка підприємницька діяльність в сфері виробництва, і він намагається затвердитися в торгівлі і посередництві.

Предмет -аналіз стану та розвитку бізнесу в Сумському регіоні

Об'єкт –економічні відносини, які складаються в ринковому середовищі.

Мета даної роботи полягає у проведенні аналізу стану та розвитку бізнесу в Сумському регіоні в умовах карантину.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні задачі:

1. Розкрити питання про теоретичні аспекти розвитку бізнесу.
2. Проаналізувати основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні та Сумському регіоні в умовах пандемії Covid-19.
3. Запропонувати шляхи розвитку бізнесу в Україні та Сумському регіоні в умовах суспільних обмежень.

1. Теоретичні аспекти розвитку бізнесу.

1.1. Місце, роль та функції малого бізнесу в економічній системі

Аналіз та розуміння економічних наслідків від різного роду пандемій у світі, що мали місце у XXI столітті, є дуже важливим для прогнозування потенційних втрат економіки від COVID-19. Нині ще рано підбивати підсумки щодо глобальних впливів пандемії COVID-19, оскільки її друга хвиля ще набирає обертів в кінці 2020 р.

За прогнозами Світового банку, деструктивний вплив пандемії COVID-19 оцінюється у 1,5% світового ВВП, а за прогнозами Міжнародного валютного фонду – у 3%, що суттєво вище, ніж від усіх чотирьох проаналізованих вище попередніх епідемій. Вже нині зрозуміло, що найбільш постраждалими від COVID-19 галузями поступово стають туризм, готельно-ресторанний бізнес, авіаперевезення, індустрія спорту та розваг, роздрібна торгівля. За оцінками експертів, перенесення масових спортивних заходів глобального або національних масштабів на 2021 рік, а також підвищення попиту на страхування життя та подорожей, зміна акцентів у страховому забезпеченні бізнесу тощо внесе суттєві дисбаланси у розвиток ринку страхування та перестраховування. Крім того, вже нині є очевидним, що COVID-19 спричинив масові падіння індексів цінних паперів на фондових ринках. Одним із найбільших соціальних викликів від пандемії, що розгортається, є загрози масового безробіття у тих галузях, які зазнають збитків (за оцінками Міжнародної організації праці, може йтися про 25 млн осіб), а також різке скорочення добробуту домогосподарств загалом (за оцінками, це відчують близько 80% працюючого населення по всьому світі). Крім того, очевидним є ризик зростання соціальної напруженості в суспільстві через нерозуміння пересічними громадянами доцільності введення органами державної та місцевої влади жорстких карантинних обмежень на пересування та економічну активність. Все це дуже згубно впливає на малий бізнес.

Малий бізнес, як особлива форма економічної активності, у правовому суспільстві виконує низку об'єктивних соціальних функцій, направлених на: підвищення матеріального і духовного потенціалу суспільства, створення передумов для практичної реалізації здібностей і творчого потенціалу кожного громадянина, створення нових робочих місць, зростання доходів населення, збереження і розвитку національного менталітету.

Малий бізнес є невід'ємним і необхідним компонентом розвинутої господарської системи, основою економічного та суспільного розвитку. Цей сектор здатний швидко наситити ринок товарами і послугами, послабити монополізм, суттєво прискорити впровадження у виробництво науково-технічних розробок і нових технологій. Перевагами малого бізнесу є мобільність і легка адаптація до кон'юнктури ринку, орієнтація на споживача. [1; 22-24]

Розвиток підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин є одним із шляхів виведення економіки з кризи, до корінного покращення соціально-економічних умов життя населення. Тільки економічно вільний та юридично захищений товаровиробник-власник, який прагне продуктивної праці зацікавлений у стабільності суспільства, у соціальній та національній злагоді.

Підприємництво формує ринкове середовище, є одним із важелів структурної перебудови економічної рівня виробництва, забезпечення зайнятості населення та зменшення рівня безробіття.

Створення сприятливого підприємницького клімату у місті повинно стати з апорукою консолідації зусиль щодо удосконалення рівня відносин співпраці підприємців з органами місцевого самоврядування, органами державної влади, бути спрямованим на формування привабливого інвестиційного середовища, вдосконалення маркетингової стратегії міста, інформаційно-консалтингової, навчально-тренінгової підтримки малого бізнесу, реалізації ефективної регуляторної політики на місцевому рівні, співпрацю з донорськими організаціями та участі у міжнародних проектах.

Малий бізнес, або малий бізнес, представляє самий численний шар

дрібних власників, які внаслідок своєї масовості в значній мірі визначають соціально - економічний і частково політичний рівень розвитку країни. По своєму рівню життя і соціальному положенню вони належать до більшості населення і являють собою і безпосередніх виробників, і споживачів широкого спектра товарів і послуг одночасно. Мале підприємство є «клітинкою» малого бізнесу. Звідси слідує, що останнє є особливий сектор економіки, що утворюється сукупністю малих підприємств і тому що є специфічною суспільною формою дрібного виробництва в умовах ринку.

Як виявляється із самого визначення, «малий бізнес» - це підприємницька діяльність, здійснювана суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законах, державними органами або іншими представницькими організаціями критеріях, конституціонуючих сутність цього поняття[72,73,86,87,88,106].

Як показує світова практика, основним критеріальним показником, на основі якого підприємства різних організаційно правових форм відносяться до суб'єктів малого бізнесу, є насамперед середня чисельність працівників, зайнятих за звітний період на підприємстві. Більшість вчених під малим бізнесом розуміють діяльність, яка здійснювана невеликою групою осіб, або підприємство, кероване одним власником. Як правило, найбільш загальними критеріями, на основі яких підприємства відносяться до малого бізнесу, є: чисельність персоналу, розмір статутного капіталу, величина активів, об'єм обороту (прибутку).[1; 36]

За даними Світового банку, загальне число показників, по яких підприємства відносяться до суб'єктів малого бізнесу (бізнесу), перевищує 50. Однак що найчастіше застосовуються критеріями є ті, що описані вище. Практично у всіх країнах визначальним критерієм є чисельність працівників за звітний період. У даному зв'язку потрібно зазначити, що перший федеральний закон про малий бізнес, прийнятий в США в 1953 р., взагалі не містив ніяких кількісних критеріїв, обмежуючись лише відміченого роду якісними характеристиками.

Розглянемо критерії віднесення підприємств до малого бізнесу, що застосовуються в країнах з розвиненою ринковою економікою. При визначенні заходів підтримки суб'єктам малого бізнесу на рівні країн ЄС можуть застосовуватися і інші показники, а країни, що входять в ЄС, можуть використати і свої показники при віднесенні підприємств до малих. Інші економічні організації встановлюють свої заходи віднесення фірм до категорії малого бізнесу. Так міжнародна Організація Економічної Співпраці і Розвитку (ОЕСР), в яку входять економічно високорозвинені країни, визначає підприємства з числом зайнятих до 19 чол. як «дуже малі», до 99 чол. як «малі», від 100 до 499 чол. як «середні» і понад 500 чол. як великі.

У Великобританії віднесення підприємств до суб'єктів малого бізнесу засновується на даних обороту і чисельності зайнятих (різних по галузях економіки). До найдрібніших відносять фірми з числом зайнятих від 1 до 25 чол., до дрібних - від 25 до 99. При цьому в обробляючій промисловості малими вважаються фірми із зайнятістю нижче за 200 чоловік, в той час як в торгівлі це підприємство з річним оборотом менше за 400 тис. фунтів стерлінгів.

У Франції малими вважаються підприємства, на яких чисельність зайнятих не перевищує 500 чол. і річний оборот до стягування податків, оцінений на момент закриття підсумкового балансу, нижче за 200 млн. франків. Причому в різних галузях економіки розмір фірми оцінюється по-різному. Якщо в сільському господарстві і харчовій промисловості фірми із зайнятістю понад 200 чол. вважаються великими, то в галузі виробництва обладнання поріг чисельності 500 чол.

У Швеції система віднесення підприємств до малих згідно з французькою, але там дію ще і такі показники як: стадії зростання, галузева приналежність, географічна сфера діяльності, специфічні характеристики власників і керівників (жінки-підприємці, іноземці), типи проблем характерні для підприємства.

У Німеччині певне поняття про малий бізнес відсутнє, але відповідно до класифікації федерального міністерства господарства до дрібних відносять фірми з числом зайнятих до 49 чол. і щорічним оборотом менше за 1 млн. марок. Дрібні і середні фірми - це фірми, якими керують юридично самостійні власники, що безпосередньо беруть участь у виробництві, що повністю беруть на себе економічний ризик і що фінансують свою діяльність, як правило, без залучення кредитних коштів. [17; 11]

У Сполучених Штатах Америки федеральним законом про малий бізнес встановлено, що мала фірма - це фірма, що має одного або декількох власників, з числом зайнятих не більше 500 чол., величиною активів не більше 5.000.000 \$ і річним прибутком не понад 2.000.000 \$. У залежності від кількості найнятих працівників всі підприємства в США діляться на:

- найменші 1 - 24 зайнятих;
- малі 25 - 99 зайнятих;
- проміжні 100 - 499 зайнятих;
- великі 500 - 999 зайнятих;
- найбільші 1000 і більш зайнятих.

Потрібно відмітити що тут, як і в багатьох інших країнах, грає роль і галузева структура підприємства. Причому в одних галузях грає визначальну роль кількість зайнятих (обробляюча і добувна промисловість), а в інших величина обороту (будівництво, торгівля, послуги). Норми критеріїв різні для підприємств, працюючих в різних галузях економіки США.

У США малими вважаються підприємства, керовані незалежними власниками і що не займають домінуючого положення на товарних ринках.[50; 14]

Згідно з Законом України «Про підтримку малого бізнесу» [53] суб'єктами малого бізнесу є зареєстровані у встановленому порядку фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, а також юридичні особи - суб'єкти бізнесу будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня облікова

чисельність працюючих за звітний період не перевищує 50 осіб та обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 1000000 грн.

Малий бізнес - цілком самостійна і найбільш типова форма організації економічного життя суспільстві своїми відмітними особливостями, перевагами і недоліками, закономірностями розвитку. Функціонування на локальному ринку, швидке реагування на зміну кон'юнктури цього ринку, безпосередній зв'язок з споживачем, вузька спеціалізація на певному сегменті ринку товарів і послуг, можливість почати власна справа з відносно малим стартовим капіталом - всі ці межі малого підприємства є його достоїнствами, що підвищує стійкість на внутрішньому ринку, але при певних умовах стають недоліками, стримуючими його розвиток. З одного боку, швидке реагування малого підприємства на зміни умов функціонування робить його більш мобільним і що пристосовується, а з іншою - залежним від кон'юнктури ринку, динаміки зовнішніх соціально - економічних і політичних умов. Відносно невеликий капітал звужує рамки виробництва, обмежує можливість залучення додаткових ресурсів (науково-технічних, фінансових, виробничих, трудових і т.д.). Обмежені масштаби виробництва і невелика кількість зайнятих обумовлюють простоту і ефективність управління підприємством. Однак характерне для малого підприємства поєднання функцій власника і менеджера в особі господаря підприємства, встановлення особистих зв'язків з працівниками підприємства, неформальний стиль управління, знижуючи управлінські витрати, можуть привести - і часто приводять - до самоексплуатації і понаднормовим роботам. Нестійкість малого підприємства внаслідок обмеженості ресурсів набагато вище, ніж у великих і середніх підприємницьких структур. [6; 34]

На розвиток малого бізнесу найбільший вплив надають наступні чинники:

- розвиток коштів зв'язку;
- розширення сфери послуг, що базується на малих підприємствах;

- зменшення вартості і спрощення використання інформаційних систем;
- підвищився загальноосвітній рівень людей з одночасним накопиченням досвіду у великих компаніях;
- сприяння малими фірмами розв'язанню питання про безробіття;
- скорочення робочої зміни;
- велика конкурентоздатність за рахунок менших витрат, пов'язаних зі зниженням накладних витрат і меншими коливаннями заробітної плати.

Малі підприємства, звичайно ж, як з'являються, так і розпадаються з багатьох причин. Частка банкрутств підприємств малого бізнесу завжди вище, оскільки, йдучи на ризик, підприємець вирішує досить складну проблему конкурентоздатності продукції, що випускається. Починаючому підприємцеві на самому початку треба провести свою роботу при більш високих витратах, ніж підприємцеві вже існуючої фірми. Початкова вартість ставить фундаторів фірми в не вигідне положення в порівнянні з діючою фірмою. У зв'язку з цим починаюча фірма завжди має більш високу собівартість продукції. Найбільш часті причини банкрутства малих підприємств це невдачі в сфері збуту продукції, а також недостатня компетентність і відсутність досвіду.

Але все ж, незважаючи ні на що, кількість фірм, що створюються перевершує число ліквідованих, що говорить про абсолютне збільшення числа підприємств малого і середнього бізнесу в економіці.

Але часто мале підприємство банкрутує не повністю, що досить важливо, а лише викупляється більш великою фірмою.

У зв'язку з цим можна виділити три моделі розвитку малого бізнесу:

- повільне розширення ділової активності;
- швидкий розвиток малих підприємств і перетворення їх в середні, а потім у великі компанії;
- збереження масштабів діяльності на досягнутому рівні.

Для бізнесу все більш важливої стає швидка і гнучка адаптація внутрішньої і зовнішньої середовища фірм до невизначеної господарської середовища.

Підприємці все більше усвідомлюють необхідність використати не тільки переваги спеціалізації, особливу атмосферу зацікавленості, але і можливості, які відкриваються при виробничій кооперації: економія на масштабах, спільні науково-дослідні розробки, розділення ризику.

Значний плюс малих підприємств полягає в тому, що багато хто з них виявився більш пристосованими, ніж великі компанії, до умов розвитку в кризові періоди для економіки. Великі фірми не так чутливо і швидко реагують на які-небудь зміни в економіці. Не випадково в політиці урядів Німеччини, США, Японії і багатьох інших розвинених капіталістичних країн допомога дрібному бізнесу займає особливе місце. Невеликі підприємства найбільш чуйно реагують на зміну в економіці, на падіння або підвищення норми прибули в галузях економіки. Розорення і утворення нових компаній відбувається, передусім, в монополізованому секторі і лише пізніше, набравши силу, відбуваються і на більш великих фірмах, відбиваючись на їх діяльності. У таких умовах великі компанії експортують капітал. Дрібні ж фірми, як правило, не мають такої можливості. Для виживання дрібні фірми вимушені переглядати свою виробничу і збутову діяльність. Ті фірми, які зуміли пристосуватися вижили, інші просто розорилися. Однак, розвиток малих підприємств при подоланні цієї кризи послужив важливим засобом для оздоровлення економіки. І пояснюється це передусім роллю і функціями, які малий бізнес виконує.

Світова практика переконливо свідчить, що навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою малий бізнес впливає істотний чином на розвиток народного господарства. По-перше, як вже відмічалось, він забезпечує необхідну мобільність в умовах ринку, створює глибоку спеціалізацію і кооперацію, без яких немислима його висока ефективність. По-друге, він здатний не тільки швидко заповнювати ніші, що утворюються в споживчій сфері, але і порівняно швидко окупатися. По-третє, - створювати атмосферу конкуренції. По-четверте (і це, мабуть, саме головне), він створює те середовище і дух бізнесу, без яких ринкова економіка неможлива. По

чисельності працюючих, по обсягу і товарів, що реалізуються, що виробляються, що виконуються робіт суб'єкти малого бізнесу в окремих країнах грають ведучу роль.

Суб'єкти малого бізнесу як суб'єкти ринкової економіки мають як переваги, так і недоліки. Зарубіжний і вітчизняний досвід розвитку малого бізнесу вказує на наступні його переваги: більш швидка адаптація до місцевих умов господарювання; велика незалежність дій суб'єктів малого бізнесу; гнучкість в прийнятті і виконанні рішень, що приймаються; відносно невисокі витрати, особливо витрати на управління; велика можливість для індивідуума реалізувати свої ідеї, виявити свої здібності; більш низька потреба в капіталі і інш. Власники малих підприємств більш схильні до заощаджень і інвестування, у них завжди високий рівень бажання в досягненні успіху, що позитивно загалом позначається на діяльності підприємства. Суб'єкти малого бізнесу краще знають рівень попиту на місцевих (локальних) ринках, вони дають кошти для існуванню більшій кількості людей, ніж великі підприємства, тим самим сприяють підготовці професійних працівників. Малі підприємства в порівнянні з великими в окремих країнах займають домінуюче положення як по числу, так і по питомій вазі у виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг.[26; 22-28]

У той же час суб'єктам малого бізнесу властиві і певні недоліки, серед яких потрібно виділити самі істотні: більш високий рівень ризику, тому висока міра нестійкості положення на ринку; залежність від великих компаній; недоліки в управлінні справою; слаба компетентність керівників; підвищена чутливість до змін умов господарювання; труднощі в залученні додаткових фінансових коштів і отримання кредитів і інш. Звичайно недоліки і невдачі суб'єктів малого бізнесу пов'язані як з внутрішніми, так і із зовнішніми причинами, а також з умовами формування.

Як показує досвід, головними причинами невдач діяльності малих підприємств частіше за все називають:

- некомпетентність;
- незбалансований досвід (наприклад, досвідчений інженер, але недосвідчений комерсант);
- нестача досвіду в комерції, фінансах, постачанні, виробництві, умінні заводити і підтримувати ділові зв'язки контакти.

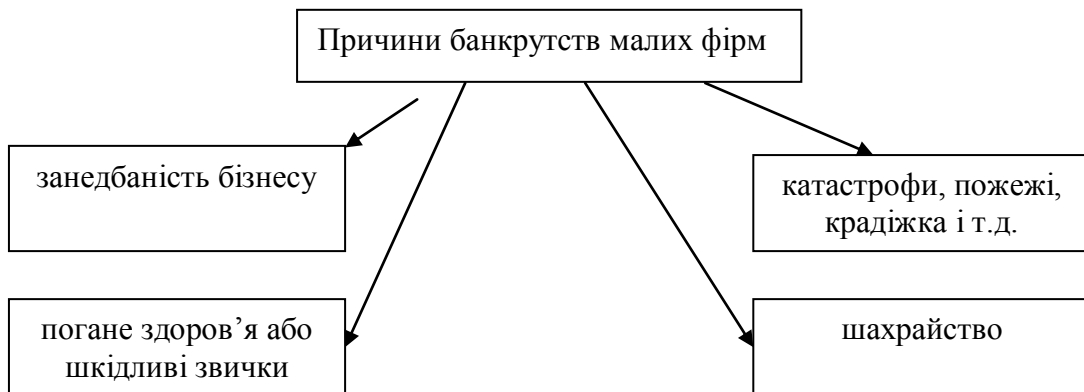

Рис. 1.1. Причини банкрутств малих фірм

Практика діяльності малих американських фірм свідчить про те, що наявності одного підприємницького досвіду і хватка недостатньо[12,с.46]. У сучасному малому бізнесі надто необхідні спеціальні знання. Звичайно новий бізнес починає або комерсант, майже нічого не знаючий про виробництво, або інженер, який нічого не знає про комерцію. Нерідко власник малої фірми має дуже мало досвіду в управлінні особливими структурами бізнесу.

Шанси фірми на успіх підвищуються по мірі її дорослішаючого. Фірми, довго існуючі при одному власникові, приносять більш високий прибуток, ніж фірми, які часто міняють власників.

На невдачах малого бізнесу позначається невисока кваліфікація підприємців. Підприємці, ті, що вже нагромадили досвід ведення подів в маленьких фірмах, як правило, більш удачливі. Якщо в управлінні фірми бере участь не одна людина, а підприємницька команда складається їх двох, трьох або чотирьох облич, шанси на виживання вище, оскільки колективне прийняття рішення більш професійне.

На тривалість функціонування фірми впливають і розміри фінансування на першому етапі. Чим більше первинний капітал, вкладений в фірму, тим більше можливостей її збереження в кризові періоди.

У цей час навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою відбувається посилення ролі малих підприємств, хоч їх стійкість відносно низька. При зростанні чисельності малих підприємств, розвиненій інфраструктурі і державній підтримці малий бізнес є важливим чинником рішення економічних і соціальних задач. [26; 14]

Як правило, розвиток малого бізнесу є умовою розв'язання наступних проблем:

- формування конкурентних ринкових відносин, які сприяють кращому задоволенню потреб населення і суспільства;
- підвищення якості товарів, робіт, послуг (прагнучи до задоволення запитів споживачів, малий бізнес сприяє підвищенню якості товарів, робіт, послуг і культури обслуговування);
- наближення виробництва товарів і послуг до конкретних споживачів;
- сприяння перебудови економіки (малий бізнес додає економіці гнучкість, мобільність);
- залучення особистих коштів населення на розвиток виробництва (партнери в малих підприємствах вкладають свої капітали в справу з більшою зацікавленістю, ніж у великих);
- створення додаткових робочих місць, скорочення рівня безробіття;
- сприяння розкриттю таланту людей, розвитку різних видів ремесел;
- формування соціального шару власників, власників, підприємців;
- активізація науково-технічного прогресу;
- освоєння і використання місцевих джерел сировини і відходів великих виробництв;
- звільнення держави від збиткових підприємств за рахунок їх оренди і викупу.

Дрібні і середні підприємства грають помітну роль в зайнятості, виробництві окремих товарів, дослідницьких і науково-виробничих розробках.

Незважаючи на те, що велика частина наукового потенціалу зосереджена на великих компаніях, малі і середні фірми по широкому колу продукції частіше починають комерціалізацію нових товарів. Дослідження 500 значних технологічних нововведень і винаходів, зареєстрованих протягом останнього двадцятиріччя в Німеччині і США, виявило важливу роль невеликих фірм навіть у втіленні в життя істотних технологічних нововведень.

Успіх малого бізнесу в цій області можна пояснити наступними причинами. Поглиблення спеціалізації в наукових розробках привело до того, що в багатьох випадках невеликі фірми йдуть по більш простому або ризикованому шляху, працюють в неперспективних галузях. Дрібні фірми також охоче беруться за освоєння оригінальних нововведень, оскільки при випуску принципово нового виробу знижується значення великих лабораторій з напрямками досліджень, що устоялися. До того ж малі фірми прагнуть як можна швидше налагодити масове виробництво. Тим самим, значення розробок, що проводяться дрібними підприємствами досить важливо, передусім, з точки зору розширення ринку товарів, що пропонуються і послуг, що в свою чергу активно стимулює процес виробництва з метою найбільш швидкого задоволення (знову народженого) попиту, що мотивується розробками, що проводяться фірмами малого і середнього бізнесу.

Відношення нововведень до витрат на наукові дослідження і розробки малих підприємств в 3-4 рази вище, ніж у великих. Якщо прослідити шлях винаходу, використаного великими монополіями, то нерідко воно виявляється результатом роботи окремих вчених або дрібних фірм. Однак подальше впровадження здійснюється компаніями, що володіють необхідними для цього фінансовими і матеріальними ресурсами.

Узагальнюючи все вищесказане, хотілося б звернути увагу на те, що дрібне підприємництво впливає на структуру ринку і розширення ринкових відносин передусім внаслідок зміни кількості суб'єктів ринку, підвищення кваліфікації і міри прибавленості все більш і більш широких верств населення до системи бізнесу і ділового адміністрування.

Важливість малих підприємств ще і в тому, що вівши запеклу конкурентну боротьбу за виживання, вони вимушені постійно розвиватися і пристосуватися до поточних умов ринку, адже щоб існувати треба отримувати кошти для існування, а значить бути кращим за інших, щоб прибуток діставався саме їм.

Масовий випуск промислових виробів тривалого споживання (автомобілів, холодильників, телевізорів і великими підприємствами викликає потребу у відповідних промислових послугах по ремонту і обслуговуванню, які часто здійснюють дрібні підприємства, оскільки монополії через свою величину вимушені затрачувати багато зусиль в цьому напрямі або створювати розгалужену мережу маленьких філіалів, що саме по собі також досить заняття, що дорого коштує, що служить в основному для підтримки престижу великої фірми. [30]

Діяльність малих підприємств в менш розвинених районах західноєвропейських країн - це основа всього їх соціального і економічного життя і вирішальна передумова їх подальшого господарського розвитку.

У той же час, на дрібних підприємствах відмічається більш висока ефективність праці, малі фірми з меншими витратами задовольняють потреби в дефіцитних видах товарів і послуг на основі розробки місцевих джерел (сировина) і забезпечує при цьому велику зайнятість. Вони збільшують розміри надходжень до муніципальних бюджетів, стимулюють НТП, виконують інші важливі для господарства функції.

Політичний вплив малого бізнесу в різних країнах досить великий, оскільки соціальна група підприємців давно стала основою середнього класу, що сформувався, найбільш представницького по своїй чисельності і

що є виразником політичних переваг значної частини населення.

Істотна роль малих підприємств в економічному житті країн з ринковою системою господарювання визначається тим, що в цьому секторі економіки діє переважна більшість підприємств, зосереджена велика частина економічно активного населення і проводиться приблизно половина валового внутрішнього продукту. Так, питома вага малих підприємств в таких країнах, як Японія, Німеччина, перевищує 95%. З 880 тис. промислових підприємств Японії тільки 4 тис. мають більше за 300 працюючих і 700 - більше за 1000 працюючих. У країнах ЄС кількість підприємств з чисельністю зайнятих понад 500 чоловік не перевищує 12 тис.

У умовах перехідної економіки України, що знаходиться на початковому етапі розвитку ринкових відносин, саме створення і енергійний розвиток сектора малого бізнесу повинне стати основою соціальної реструктуризації суспільства, що забезпечує підготовку населення і перехід всього господарства країни в мир ринкової економіки.

1.2. Економічні передумови розвитку малого бізнесу

В сучасних умовах соціально-економічного розвитку країни малий бізнес виступає важливим чинником створення сприятливих умов щодо зменшення рівня безробіття, насичення ринку товарами і послугами, наповнення місцевих бюджетів, підвищення рівня життя населення.

Учасники слухань вважають, що належна реалізація заходів Національної програми в Україні сприяє створенню правових умов для реалізації підприємницької діяльності, зменшення регуляторного тиску на бізнесове середовище, завдяки заходам відбуваються позитивні зрушення в розвитку інфраструктури малого бізнесу, запроваджуються освітні програми для підприємців.

Так, за попередніми даними Держбізнесу кількість суб'єктів малого бізнесу за 2018 рік збільшилась на 13,7% і склала станом на 01.01.2019 майже 2 млн. одиниць, з них 272,7 тис. малих підприємств, що на 8,4% більше, ніж у 2002 році. Кількість селянських (фермерських) господарств залишилась на рівні 2002 року і становить 43 тис. одиниць. На 9,4% зросла кількість зайнятих в малому підприємстві і складає станом на 01.01.2019- 5'126 тис. осіб, з них кількість працюючих на малих підприємствах - 2052,2 тис. осіб (на 6,2% більше, ніж у 2002 році). Наявні показники засвідчують існування сталої тенденції до зростання. Загальні показники кількості суб'єктів малого бізнесу на 1000 населення в Україні (юридичні та фізичні особи - підприємці) дорівнюють 41, що цілком відповідає показникам розвинених країн світу. [56]

Зміни до держбюджету України на 2020 рік сколихнули весь малий бізнес в Україні. Низкою статей Закону були запроваджені суттєві обмеження в застосуванні спрощеної системи оподаткування малими підприємцями. По-перше, велика частина малого бізнесу, яка чесно задекларувала річний валовий дохід за 12 місяців понад 300000 гривень, тепер зобов'язана реєструватися платниками ПДВ, від чого раніше була звільнена. По-друге - цілі галузі виробництва, торгівлі та сфери обслуговування з 1 липня 2020 року будуть позбавлені права на застосування спрощеної системи оподаткування. Підприємці, на яких трималася Помаранчева революція, відкрито виражають своє незадоволення цими нововведеннями і твердять, що в них забирають їхні права та заганяють малий та середній бізнес у тінь. Яким шляхом має піти влада, щоб не завдати шкоди розвитку малого бізнесу в Україні, і водночас мати гарантоване наповнення бюджету?

Насправді нова демократична влада може вирішити проблеми малого бізнесу дуже простим, але відчайдушним кроком - створити підприємцям умови, коли вони сплачуватимуть консолідований єдиний податок і звітуватимуться перед державою тільки за його нарахування та сплату. Це

допоможе Президентіві України Віктору Ющенку виконати передвиборчу обіцянку «спростити процедури сплати податків, зробити їх прозорими».

Єдиний податок, який сплачується на один чітко визначений рахунок і єдина декларація про доходи та найманих працівників - все, що необхідно підприємцеві, щоб перестати боятися, працювати гідно і почувати себе людиною, громадянином своєї країни, а не підозрюваним в усіх гріхах як податківцями, так і суспільством.

Приватний підприємець - фізична особа не повинен платити державі податок за створення нових робочих місць. На жаль, поки що ті 50% від ставки єдиного податку, які сплачує «приватник»- роботодавець за кожного найманого працівника, виглядають саме так, бо фактично не включають в себе ані податку на доходи цього працівника, ані всіх його виплат по соціальних видах страхування.

Підприємець не повинен виконувати невластиві йому функції «податкового агента», розподільника податків, зборів і відрахувань за своїх найманих працівників або інших третіх осіб. Якщо державі необхідно розподіляти між бюджетами та фондами надходження від платників податків, то хай піклуються цим ДПА, Держказначейство, Мінфін, Пенсійний фонд України та інші числені фонди соціального страхування. А підприємцеві треба не виконувати «суспільно-корисну» роботу за рахунок свого часу і сил, та ще й відповідати своїм гаманцем за якість її виконання, а заробляти гроші для себе і своєї сім'ї, своєчасно платити зарплату своїм працівникам, створювати суспільні блага, сплачувати податок і, таким чином, бути корисним суспільству. Всі податки та відрахування до держфондів з найманих працівників повинні бути включені до складу єдиного податку і сплачуватися разом з ним. Зараз ідея такого консолідованого податку розглядається в контексті «єдиного соціального внеску», який має забезпечувати надходження до пенсійного фонду та фондів соціального страхування від платників єдиного податку та їхніх працівників. Ідея запровадження такого внеску є слушною і потребує законодавчого

оформлення. Тому разом із законом «Про спрощену систему оподаткування»[54]необхідним є прийняття Верховною Радою України закону «Про єдиний соціальний внесок» [49].

1.3. Проблеми забезпечення підприємницького клімату

Щодо вкладу суб'єктів малого бізнесу до ВВП країни, то необхідно констатувати, що лише вклад від юридичних осіб до ВВП складає більше 7%, а з урахуванням вкладу від фізичних осіб-підприємців за експертними оцінками цей показник перевищує 11%.

Так, протягом 2018 року відповідно до Законів України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» [46] та «Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні» [50] на державну підтримку малого бізнесу було передбачено 27 млн. грн., а виділено нуль гривень. У 2017 році було передбачено 2 млн., а виділено - 306 тис. грн. У 2018 році вперше за сприянням Верховної Ради України на реалізацію Програми було передбачено в Державному бюджеті і профінансовано в повному обсязі 52 млн. грн. Але незважаючи на це, 20% від 52 млн. грн., а саме 10'372'565 грн. були перераховані Держказначейством Держпідприємству в останній декаді грудня, що не дало змоги оформити належним чином відповідні документи на використання коштів і в результаті чого 31 грудня ці кошти були списані в Державний бюджет. [56]

За даними Держбізнесу в зв'язку з недоотриманням коштів на виконання Національної програми у 2018 році не вдалося запровадити систему дистанційного навчання підприємців, провести науково-дослідні роботи з питань реалізації регуляторної політики та розвитку бізнесу, створити заплановану кількість об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу, реалізувати в повній мірі програму кредитування та ряд соціально-

спрямованих програм. При необхідній сумі асигнувань на виконання заходів Національної програми 2019 року 69,6 млн. грн. Державним бюджетом передбачено лише 1,8 млн. грн.

Учасники слухань відмічають, що Національна Програма сприяння розвитку малого бізнесу виконує більшу роль, ніж окремі державні програми, і повинна мати характер консолідації державної політики в різних сферах та різноманітних державних програм у напрямку розвитку малого бізнесу. Ця ідеологія базується на розумінні специфічної соціально-економічної ролі малого бізнесу у суспільстві, особливо в країні, економіка якої трансформується і в якій відбувається перебудова цілої системи державного управління. Заходи Національної Програми розвитку малого бізнесу, які відповідно до Закону про Національну Програму, щорічно мають затверджуватись Кабінетом Міністрів, повинні характеризуватися послідовністю і цілісністю. У зв'язку з цим учасники слухань наголошують на доцільності внесення змін до Законів України «Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні» та «Про підтримку малого бізнесу» [53] в частині збільшення терміну дії заходів Національної програми до 3 років з метою впорядкування процесів розроблення, виконання та моніторингу реалізації заходів Національної програми та вважають за доцільне підтримати проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань виконання Національної програми сприяння розвитку малого бізнесу в Україні» [45]. При цьому учасники наголошують, що звітування за заходами Національної програми сприяння розвитку малого бізнесу в Україні та їх коригування повинні відбуватися щорічно.

Формування конкурентоспроможної соціально спрямованої економіки з розвиненим приватним сектором, його важливою складовою - підприємництвом є стратегічним курсом економічної політики України. Важливою передумовою здійснення радикальних ринкових перетворень, реалізації стратегії економічного зростання в Україні є становлення та розвиток малого бізнесу.

З метою створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності в Україні запроваджено Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу.

Дана програма відповідає завданням, визначеним у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2010-2015 роки» та у Програмі Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність», що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2019 №321.

Заходи Національної програми виконуються за основними напрямками:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- формування єдиної державної регуляторної політики у сфері бізнесу;
- активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого бізнесу;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку малого бізнесу;
- впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого бізнесу.

На виконання Закону України від 21.12.2000 №2157-111 «Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні» Державним комітетом України з питань регуляторної політики та бізнесу проаналізовано інформацію щодо виконання заходів Національної програми сприяння розвитку малого бізнесу в Україні за 2018 рік, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 №654-р.

Аналіз реалізації заходів Національної програми свідчить, що в цілому всі вони виконані (відповідну довідку подано до Кабінету Міністрів України листом Держбізнесу від 30.01.2019 № 538).

Щодо виконання програми за основними напрямками, то протягом 2018 року в рамках удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності центральними органами виконавчої влади розроблено низку проектів нормативно-правових актів, зокрема:

- Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [48], який визначає основні принципи державної політики з питань дозвільної системи у сфері господарської діяльності, запроваджує норми щодо встановлення виключно законами необхідності отримання документів дозвільного характеру, виключної компетенції Кабшету Міністрів України затверджувати порядки видачі документів дозвільного характеру, встановлення відповідальності посадових осіб за порушення
- провести обговорення з громадськими об'єднаннями підприємців та винести на розгляд Громадської колегії проект заходів Національної програми на 2020 рік;
- забезпечити відкриту процедуру формування та участі у виконанні заходів Національної програми на 2020 та подальші роки.

5. Органам місцевого самоврядування:

- передбачати при формуванні місцевих бюджетів на 2020 та наступний роки фінансування заходів регіональних програм розвитку бізнесу;
- сприяти залученню на місцевому рівні широких кіл громадськості до реалізації політики розвитку бізнесу.

6. Громадським об'єднанням підприємців: брати більш активну участь у підготовці та обговоренні проектів заходів Національної програми та сприяти їх подальшій реалізації.

Бізнесу Українським фондом підтримки бізнесу на ці цілі спрямовано кошти в обсязі 6 875,0 тис. грн. В результаті створена мережа з 30 регіональних та місцевих фондів підтримки бізнесу, яка вже у 2018 році додатково залучила з бюджетів різних рівнів кошти в обсязі 8 600,0 тис грн., що 1,3 рази перевищує обсяг коштів.

В результаті проведеного аналізу існуючої інфраструктури розвитку та підтримки бізнесу в Україні підтримано 7 існуючих бізнес-центрів, консалтингових центрів, які були створені міжнародними організаціями та продовжили функціонувати після закінчення терміну дії проектів технічної допомоги. Додатково створено або розвинуто діяльність 3 консультаційних центрів, 4 центрів підтримки бізнесу, 5 ресурсних центрів, 3 бізнес-центрів, на базі яких організовано та проведено 137 семінарів та тренінгів, на яких пройшли навчання 4 590 слухачів, надано консультації 5 246 суб'єктам малого бізнесу, організовано та проведено 78 круглих столів, на яких були присутні 748 осіб, створено 90 нових та підтримано 39 існуючих робочих місць.

В наслідок проведення всіх навчальних заходів, 73 % підприємців від загальної кількості всіх, що пройшли навчання, розвинули свою власну справу та підвищили ефективність діяльності підприємств, 28 % безробітних - працевлаштувалися або розпочали власну справу, тим самим покращили фінансовий та соціальний стан своїх родин. Вартість навчання 1 слухача склала приблизно 660,0 грн.

Державною акціонерною компанією «Національна мережа аукціонних центрів» (ДАК «НМАЦ») в рамках проекту створення довідково-інформаційних мереж для інформування підприємців організовано роботу 22 регіональних офісів по наданню безкоштовних довідково-інформаційних послуг для підприємців та осіб, які бажають відкрити власну справу. За 2018 рік регіональними офісами надано 22554 консультацій за напрямками: започаткування бізнесу (9586), реєстрація суб'єктів бізнесу (8692), ліцензування видів діяльності (4523), інші (6675).

За інформацією регіонів консультативну та правову допомогу малому підприємництву на сьогодні надають 300 бізнес-центрів, 73 бізнес-інкубатори, 12 - технопарків.

Такі об'єкти інфраструктури, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, консультаційні центри тощо, створені були здебільшого за донорські кошти і

протягом певного періоду, коли всі вони фінансувалися за рахунок зовнішніх інвестицій і платня підприємців за їх послуги була незначною, дійсно виправдовували своє існування. Після закінчення терміну фінансування за рахунок донорських коштів і при переході на самоокупність ефективність роботи цих структур різко знизилася через суттєве підвищення вартості послуг і сьогодні лише невелика частка таких структур може назвати себе ефективно діючою. Функції, які сьогодні виконують елементи інфраструктури, є дуже важливими для подальшого розвитку бізнесу, підвищення кваліфікаційного рівня його представників, отримання ними необхідних консультаційних, освітніх та інших послуг.

Тому сьогодні створення та функціонування інфраструктури підтримки малого бізнесу потребує більшої уваги з боку держави і має стати одним з пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку бізнесу. Крім того, потребує нормативного закріплення питання щодо визначення поняття і критеріїв бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів та інших об'єктів інфраструктури.

Ключовим чинником впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого бізнесу виступають регіональні програми, які затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим і органами місцевого самоврядування відповідно до визначених у Національній програмі пріоритетів. Успішність та результативність заходів регіональних програм веде до зміцнення соціально-економічної бази регіонів, сприяє формуванню середнього класу громадян, гарантує зміцнення демократичних цінностей та політичну стабільність країни.

Фінансове забезпечення таких програм здійснюється за рахунок відповідних місцевих бюджетів.

Послідовна і наполеглива робота Держбізнесу в напрямку посилення уваги місцевих органів виконавчої влади та самоврядування до наповнення регіональних програм ефективними конкретними заходами, фінансовим і ресурсним забезпеченням дає свої результати.

Сьогодні змінюється на краще відношення місцевої влади до усвідомлення значимості ролі регіональних (місцевих) програм розвитку малого бізнесу в соціально-економічному зростанні регіонів країни, зокрема, в створенні нових робочих місць, подальшому насиченні ринку товарами та послугами.

В результаті, проведеної спільної роботи покращилась ситуація з виділенням коштів з місцевих бюджетів на фінансування програмних заходів. З року в рік зростає кількість регіонів, що фінансують регіональні програми розвитку малого бізнесу з обласних бюджетів цільовим спрямуванням. Так, якщо у 2010 році таких регіонів було лише 13, то у 2018 їх кількість вже досягла 25. Збільшується і загальна сума коштів обласних (місцевих) бюджетів, що використовуються на виконання заходів регіональних програм (з 1,89 млн. грн. у 2010 році до 28 млн. грн. у 2019).

Зростають обсяги фактичного фінансування регіональних програм у порівнянні до затверджених в регіональних бюджетах сум. Так, у 2011 році регіональні програми ізбули фактично профінансовані на 30% від передбаченої суми, у 2017 - на 68%, а у 2018 - вже на 96%. Вперше за всі роки практики впровадження регіональних програм навіть Закарпатська область знайшла можливість та профінансувала з обласного бюджету програмні заходи на 50 тис. грн. В той же час, такі регіони, як АР Крим та Херсонська область передбачили, в своїх бюджетах на ці цілі кошти, але так і не відкрили відповідне фінансування у 2018 році.

Однією зі складових активної політики зайнятості в регіонах є створення нових робочих місць шляхом розширення можливостей працевлаштування слабозахищених верств населення у нових ринкових умовах, підтримки їх підприємницької ініціативи. Так, на виконання заходів Національної програми за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття безробітним за їх бажанням надавалась одноразово вся сума допомоги по безробіттю для зайняття підприємницькою діяльністю. За січень - березень

2019 року таку допомогу отримали 13596 осіб, за 2018 рік - 48539 осіб, за 2011 - 20061 особа. Безробітні, що виявили бажання отримати одноразову матеріальну допомогу для організації підприємницької діяльності, мали змогу пройти короткотермінове навчання за освітніми програмами, що допомагають майбутнім підприємцям засвоїти основи бізнесу. Зокрема, у Закарпатській області протягом 2018 року центрами зайнятості було проведено 431 семінар з орієнтації безробітних на започаткувати підприємницької діяльності, в яких взяли участь - 5785 осіб, у Полтавській області - 882 семінари, в яких прийняло участь 9815 безробітних, зокрема 5327 жінок, у Вінницькій - 531 семінар, в яких взяло участь 7,58 тис. осіб, з них 1,9 тис. молодих людей та 4 тис. - жінок. [56]

Реалізація проектів залучення до малого бізнесу малозахищених верств населення здійснюється в тому числі через мережу молодіжних центрів праці. Станом на 01.04.2019р. в Україні діє 83 молодіжних центрів праці, з них 5 молодіжних центрів праці, які є громадськими організаціями. Крім того, існує розгалужена мережа закладів, діяльність яких спрямована на підтримку молодіжного бізнесу: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, Інтернет-центри.

Протягом звітного періоду на розвиток підприємницької діяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями Фондом соціального захисту інвалідів розподілені кошти на отримання фінансової допомоги на загальну суму 0,7 млн. грн. В ряді регіонів створені Центри трудової та соціальної реабілітації інвалідів, які займаються підприємницької діяльністю. Такі центри є в Чернігівській, Вінницькій, Харківській областях та м. Києві.

З метою залучення незайнятого населення до організації та розвитку сільського зеленого туризму Держтурадміністрацією проводилась робота з відпрацювання механізму державної підтримки цього виду туризму з урахуванням досвіду розвинених країн, створення нормативно-правової бази щодо правових та економічних засад діяльності сільського населення у сфері організації відпочинку на селі. Державною службою зайнятості України у

зв'язку із реформуванням аграрного сектору розроблено навчальні плани та програми з предметів та курсів, які сприяють залученню сільського населення до знань щодо започаткувати та ведення власної справи, як-то: «Рекомендації щодо орієнтації на підприємницьку діяльність», «Методика складання бізнес-плану для безробітних, які вирішили започаткувати власний бізнес (методичні рекомендації)», навчальний план та програма курсу «Організація малого бізнесу у сферах аграрного ринку», «Організація переробки сільськогосподарської продукції», «Організація фермерського господарства» та інші. У регіонах України в рамках реалізації Програми розвитку туризму на 2002-2010 роки реалізовувалися регіональні програми розвитку туризму. В рамках цих програмних заходів проводилась робота з розвитку сільського зеленого туризму.

2. Аналіз основних тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні

2.1. Шляхи розвитку бізнесу в Україні та зарубіжних країнах

Структура сучасної світової економіки характеризується поєднанням великих і дрібних форм виробництва і, відповідно, великого і малого бізнесу в усіх сферах господарювання, в тому числі у зовнішньоекономічних зв'язках. Розвиток бізнесу за кордоном йде більш швидкими темпами, оскільки національні органи влади надають великого значення підприємствам малого бізнесу і надають їм підтримку на федеральному рівні. Малий бізнес в розвинених країнах в даний час являє собою середній клас, який служить базою для стабільного розвитку економіки. Малий бізнес в Європі становить основу соціально-економічного розвитку ЄС. В Євросоюзі налічується понад 23 мільйонів підприємств малого і середнього бізнесу, які дають більше половини загального обороту і доданої вартості. Число зайнятого населення в малому бізнесі Європи становить близько 70%, дають 57% загального обороту і 53% доданої вартості. Понад 20 мільйонів фірм функціонує в Сполучених Штатах Америки (дані без урахування сільськогосподарських структур). Приблизно 5 мільйонів фірм - в державах, що не входять в Європейський союз, - Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Азії (без Японії), на Близькому і Середньому Сході і в Африці, в Китаї налічується більше 4,3 млн. малих і середніх підприємств і 27,9 млн. індивідуальних підприємств, на яких працює понад 75% зайнятого міського населення. Це склало 99% від загальної кількості підприємств в країні, на які припадає майже 60% ВВП [1].

В рамках напрямку реалізації регіональної політики розвитку малого бізнесу реалізовувався ряд соціально спрямованих програм, зокрема, 6 цільових підпрограм Міжрегіональної програми зниження соціальної напруженості шляхом розвитку самозайнятості і підтримки малого бізнесу, направлених на підтримку розвитку бізнесу в малих містах, підтримку

вітчизняного товаровиробника, залучення суб'єктів малого бізнесу до сфери обслуговування транспортних коридорів, виробництво екологічно чистої продукції за рахунок впровадження нових технологій, підвищення кваліфікації суб'єктів малого бізнесу та організацію виробництва і використання альтернативних джерел енергії. В результаті реалізації цих підпрограм створено 121 нове та підтримано 786 робочих місць, перераховано до бюджетів різних рівнів близько 8 070 тис. грн.

Створення сприятливого середовища для ведення бізнесу та розвитку бізнесу є одним із середньострокових напрямів реформування, зазначених у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020». Державна фінансова підтримка малого бізнесу надається за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Основним нормативно-правовим документом у даному напрямі є ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Частиною 1 ст. 15 цього Закону визначено, що державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, зокрема підтримку у сфері інновацій, науки, промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів для ведення бізнесу.

Також з 02.08.2017 р. набрав чинності ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р. № 1555-VII, який встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямований на забезпечення захисту та розвитку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги.

Цікавим для контролю за наданням державної допомоги є «Портал державної допомоги», розроблений Антимонопольним комітетом України за підтримки проекту міжнародної технічної допомоги ЄС для збору інформації про чинну та нову державну допомогу, що містить реєстр державної

допомоги, реєстр рішень, реєстр справ тощо (<http://pdd.amc.gov.ua/main/home/amkuforms>).

Стратегічні напрямки визначені у Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, схваленій розпорядженням КМУ від 24.05.2017 р. № 504-р.

Щодо підтримки малого і середнього підприємництва на державному рівні, то вона полягає в:

- наданні фінансових продуктівта програм допомоги МАЛОГО БІЗНЕСУ з боку державних банків (АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк»);
- залученні безробітних до організації підприємницької діяльності, що є однією з активних форм підтримки безробітних, яка здійснюється Державною службою зайнятості у разі відсутності на ринку праці підходящої роботи;
- підтримці АПК з боку Мінагрополітики (це, наприклад, бюджетна програма КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» – 945 млн грн[1]).

Мінекономрозвитку, відповідно до пункту 1 Положення «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України», затвердженого постановою КМУ від 20.08, 2014 р. № 459, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію політики у сфері підприємництва. Однак, проаналізувавши паспорти бюджетних програм даного Міністерства на 2018 рік, не було знайдено жодної програми, що має на меті надання державної допомоги/сприяння розвитку самого МАЛОГО БІЗНЕСУ, є лише бюджетні програма, що стосується, наприклад, розвитку конкуренції МАЛОГО БІЗНЕСУ (КПКВК 1201440 «Виконання програми «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та Європейським Союзом» – 1,0 млн грн у 2018 році[2]).

Таблиця 2.1 Перелік кредитів, що залучаються державою до спеціального фонду Державного бюджету України на 2018 рік

Назва кредитора та інвестиційного проекту, що реалізується за рахунок кредиту (позики)	Назва валюти, в якій залучається кредит (позика)	Загальний обсяг кредиту (позики) (тис. одиниць)	Код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування державного бюджету	Обсяг залучення кредиту (позики) у 2018 році (тис. грн)
Кредитор – Європейський інвестиційний банк:					
Проект «Основний кредит для малих та середніх підприємств та компаній з середнім рівнем капіталізації»	<i>євро</i>	400 000	3511620	Фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою	658 000,0
Кредитор – Кредитна установа для відбудови:					
Проект «Підтримка малих і середніх підприємств»	<i>євро</i>	10 000	3511620	Фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою	72 000,0

Слід зауважити, що на сьогодні з державного бюджету на підтримку та розвиток малого бізнесу виділяється недостатній обсяг фінансових ресурсів.

Проте існує і позитивний досвід підтримки його на регіональному рівні – за рахунок коштів обласного бюджету, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування, відповідно до програм розвитку підприємництва. Так, у Додатку ЗУ «Про державний бюджет України на 2019 рік» щодо розподілу видатків, міститься рядок з Кодом ТПКВКМБ 7610 «Сприяння розвитку малого та середнього підприємництва».

Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення збільшилась на 7,5% (з 53 до 57 одиниць).

На 9,4% зросла кількість зайнятих в малому підприємстві і складає станом на 01.01.2019 5126 тис. осіб, з них кількість працюючих на малих підприємствах - 2052,2 тис. осіб (на 6,2% більше, ніж у 2002 році). Це означає, що за 2018 рік до сфери бізнесу залучено близько 0,5 млн. працездатного населення з відповідним скороченням рівня безробіття та створення нових робочих місць.

Обсяг виробленої продукції суб'єктами малого бізнесу у діючих цінах збільшився на 28,7% і складає 50 248 млн. грн., в тому числі обсяг продукції,

виробленої малими підприємствами, збільшився на 31,1% і складає 33 802,2 млн. грн.

Таблиця 2.2 Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2010-2019 роках (кількість суб'єктів господарювання, одиниць)

Рік	У тому числі						
	підприємства				фізичні особи-підприємці		
	великі	середні	малі	з них мікро- підприємства	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва/	з них суб'єкти мікро- підприємництва
2010	586	20983	357241	300445	360	1804758	1793243
2011	659	20753	354283	295815	306	1325619	1313004
2012	698	20189	344048	286461	362	1234830	1224315
2013	659	18859	373809	318477	351	1328392	1318703
2014	497	15906	324598	278922	712	1590448	1580965
2015	423	15203	327814	284241	307	1630571	1626589
2016	383	14832	291154	247695	281	1558880	1553041
2017	399	14937	322920	278102	317	1466486	1458980
2018	446	16057	339374	292772	419	1483297	1471965
2019	518	17751	362328	313380	378	1560650	1550633

Наявні показники засвідчують існування сталої тенденції до зростання. В той же час, темпи розвитку малого бізнесу на сьогодні повільні і не дають змоги досягти в найближчому майбутньому рівня розвитку малого бізнесу в розвинених країнах світу. Так, в країнах ЄС показник кількості малих та середніх підприємств на 10 тис. осіб населення становить в середньому близько 450 одиниць, в Японії - до 500, в США - до 750, в Росії - до 70, в Україні –86 (у 2019 р.).

При загальному збільшенні кількості малих підприємств протягом 3 останніх років спостерігається тенденція до збільшення обсягів реалізованої продукції малих підприємств, що випускають продукцію та надають послуги з 15,6% у 2010 році до 17% у 2019.

Малий бізнес, як і в минулі роки, зорієнтований переважно на діяльність у сфері торгівлі та громадського харчування (близько 40% від загальної кількості малих підприємств), що пов'язано з відносно незначними витратами на створення таких підприємств і швидким отриманням прибутку. Питома вага малих підприємств у виробничих галузях економіки залишається практично незмінною продовж останніх років, тобто привабливість цих галузей економіки для малого бізнесу не підвищується.

2.2. Загальна оцінка розвитку малого бізнесу в окремих регіонах

Спостерігається нерівномірний розподіл малих підприємств за регіонами України.

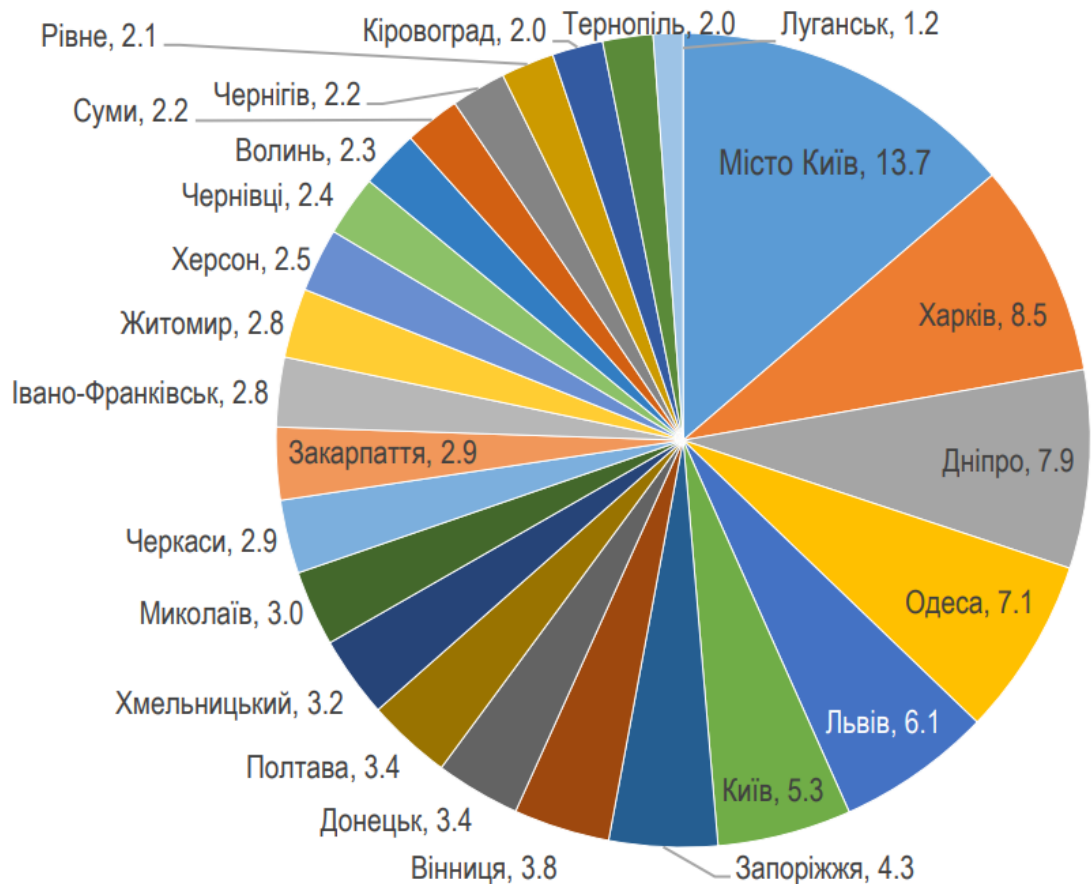

Рис. 2.1 Частка малих підприємств в регіонах України (включно з приватними підприємцями)

Така ситуація спричинена певною мірою неналежною увагою держави до проблем розвитку бізнесу і, зокрема, до фінансування заходів Національної програми.[56]

Так, протягом 2018 року відповідно до Законів України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» [46] та «Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні» [50] на державну підтримку малого бізнесу було передбачено 27 000 тис. грн., виділено - 0.

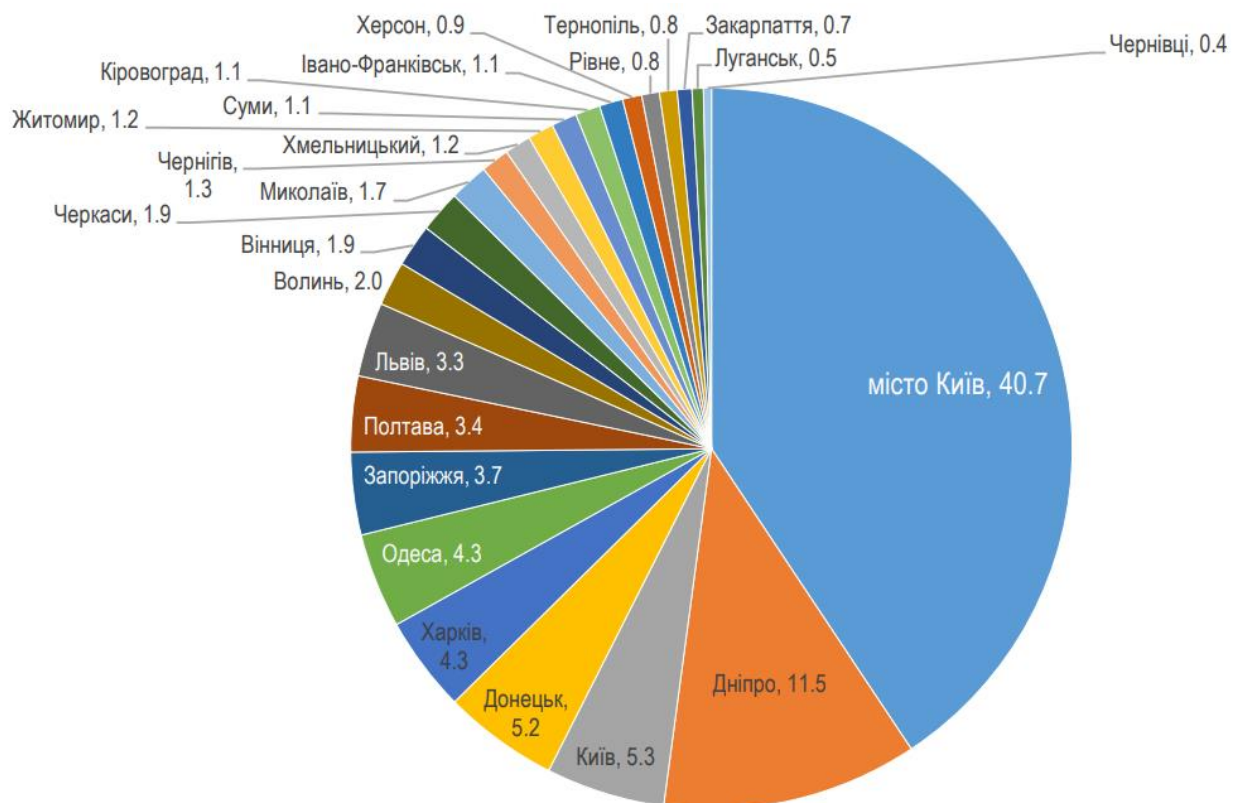

Рис. 2.2Обсяг реалізованої продукції по регіонах України

На обсяг непогашеної заборгованості підприємств (сукупність виданих кредитів) надзвичайно негативно вплинули три роки рецесії (2013-15), чотири роки інфляції (2014-17), яка щорічно сягала понад 10%, а також великі коливання курсу обміну валют. Скориговані на інфляцію дані щодо обсягу кредитування демонструють його скорочення на -17,4% у 2017 році, - це більше, ніж в будь-якій країні-учасниці інструменту ОЕСР Шкала

фінансування. 2013 рік став останнім роком, коли в Україні зростав обсяг виданих кредитів. Скоригований на інфляцію, обсяг нових кредитів підприємствам зменшився на -20,3% у 2017 році, після зростання на 1,8% у 2016 р. Частка кредитів малого бізнесу у загальному обсязі виданих підприємствам кредитів досягала 52,4% у 2017 р., що перевищує цей показник у більшості країнучасниць інструменту ОЕСР Шкала фінансування (тут цифра помітно вища у порівнянні з іншими країнами із середнім рівнем доходів). У 2018 році 51% загального обсягу виданих кредитів – довгострокові кредити (із строком погашення більше одного року), - і це менше за середній показник Шкали фінансування, який становить 77,6%, що вказує на слабкий попит або на недостатню пропозицію довгострокових кредитів.

53,7% обсягу виданих довгострокових кредитів були деноміновані у гривні, решта – в доларах США і в євро. У 2018 році сектори, кредитування яких відбувалося в національній валюті, це – сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство, а також оптова і роздрібна торгівля. І навпаки, компанії, що працюють в секторі добувної промисловості і розроблення кар'єрів, а також у секторі постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, брали кредити, деноміновані, головним чином, в іноземній валюті. Загальне спостереження: чим менший розмір компанії, тим більша вірогідність, що її кредит буде деномінований у національній валюті. У 2017 році процентні ставки по кредитах малого бізнесу сягали 16,0% (це значно більше за середнє значення Шкали, що становить 3,80%), після того, як у період 2014-2015 років Національний банк України підвищував облікову ставку з метою побороти інфляцію. В середньому, процентні ставки були вищими для деномінованих у гривні кредитів.

У 2017 році серед процентних ставок між кредитами малого бізнесу і кредитами великим підприємствам досягав 2,50 процентних пунктів. Такий відносно великий спред можна пояснити підвищеним рівнем неповернення

кредитів малого бізнесу, або, можливо, концентрацією малого бізнесу у галузях, які дуже потерпали від рецесії.

Таблиця 2.3 Кількість найманих працівників по секторах та розміру підприємств

Сектор	2016		2017	
	МСП	Великі підприємства	МСП	Великі підприємства
Промисловість без будівництва	832.7	1 518.8	864.7	1 469.5
Будівництво	240.7	43.2	249.8	43.9
Оптова і роздрібна торгівля	1 793.3	389.0	1 801.6	421.5
Транспорт	325.1	587.3	316.4	584.3
Розміщення	180.8	27.1	194.4	29.8
Інформація	217.6	65.2	235.1	68.0
Операції з нерухомістю	227.0	8.5	222.8	9.9
Професійні послуги	268.2	43.5	264.8	40.5
Адміністративні послуги	202.5	84.7	208.4	72.4
Економіка підприємництва без фінансових і страхових послуг	4 287.9	2 767.3	4 358.0	2 739.8
Загальна економіка	5 093.5	3 014.8	5 187.2	2 953.8

В умовах системних структурних перетворень національної економіки сектор малого та середнього підприємництва виконує провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя її громадян.

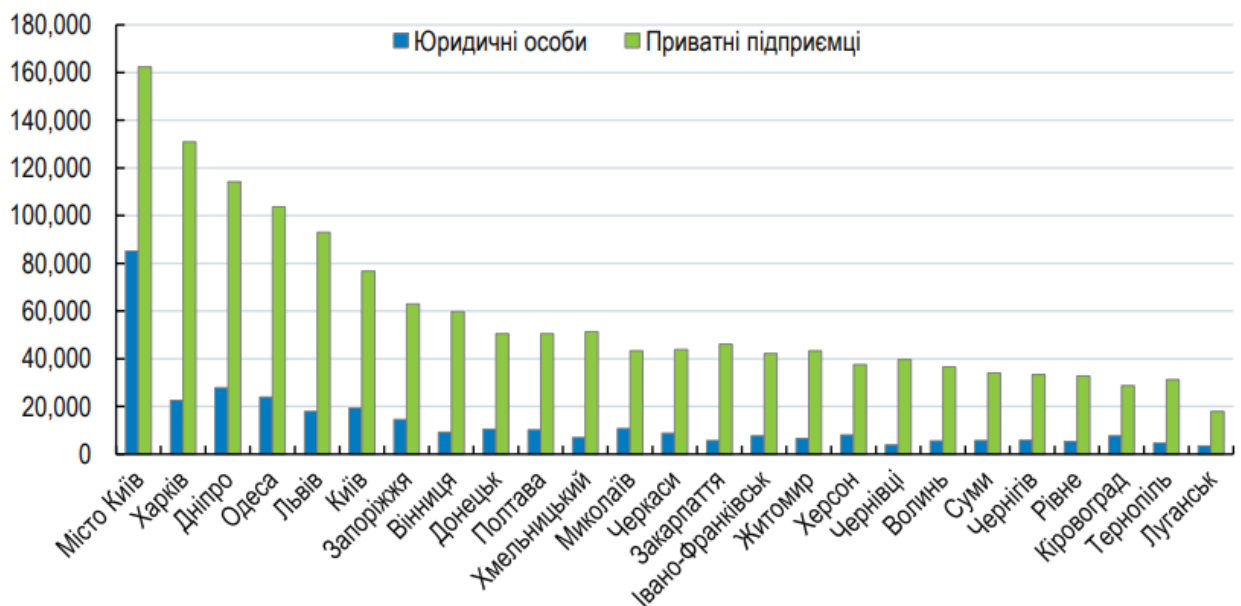

Рис. 2.3 Кількість підприємств по областях, за організаційно-правовою формою

В умовах карантинних обмежень падіння промислового виробництва сповільнилося до 12.2% у рік. Певна активізація зовнішнього попиту на тлі оптимізму, спричиненого поступовим пом'якшенням карантину, та нарощення видатків бюджету на закупівлю окремої машинобудівної та металургійної продукції (зокрема на медичне обладнання, військову продукцію) зумовили послаблення спаду в металургії, добуванні металевих руд та машинобудуванні. Втім, залишився глибоким спад у виробництві устаткування для інших галузей (металургії, с/г, залізниці) та автотранспортних засобів, що свідчить про все ще слабкий внутрішній попит. Поступове згасання ажіотажного попиту на антисептики та медичні препарати спричинило уповільнення зростання у фармацевтичній галузі. У хімічній галузі відновився спад через падіння у виробництві добрив та засобів чищення.

Відновлення попиту домогосподарств на тлі поліпшення споживчих настроїв і зростання заробітних плат, а також відновлення роботи непродуктових магазинів та ринків зумовили сповільнення спаду роздрібною торгівлі (до 3.1% р/р). Активізація діяльності призвела до сповільнення падіння у виробництві електроенергії (до 8.2% р/р) і вантажообороту (до 26% р/р), а разом і відновлення зростання оптової торгівлі (1.6% р/р). Попри сповільнення темпів спад пасажирообороту залишався значним (до 92.3% р/р) через збереження обмежень на перевезення залізничним та місцевим транспортом упродовж більшої частини місяця. Водночас через спад у виробництві всіх товарів тваринництва падіння в сільському господарстві поглибилося до 4.0% р/р. Нарощення капітальних видатків бюджету сприяло сповільненню спаду у будівництві (до 2.6% р).

За даними Держслужби зайнятості, станом на 1 липня 2019 р. в Україні було зареєстровано 288 284 безробітних, на 1 червня 2020 р. цей показник становив 511 388 осіб.

3. Шляхи розвитку бізнесу в Сумському регіоні

3.1. Розвиток малого бізнесу в Сумському регіоні

Україна увійшла в поточну економічну кризу зі збалансованою макроекономічною ситуацією. Відносно низький рівень захворюваності на COVID-19 у більшості регіонів дав змогу поступово знімати карантинні обмеження. Завдяки подальшому послабленню інфляційного тиску НБУ швидше пом'якшував монетарну політику та заклав передумови для відчутного зниження вартості кредитів. Однак масштаби зниження економічної активності у 2020 році будуть значними, а відновлення може зайняти більше часу, ніж передбачалося раніше.

Україна на початок 2020 р. демонструвала стабільні макропоказники. Економіка стабільно зростала протягом останніх чотирьох років. За підсумками 2019 року відношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП суттєво знизилося – до 50% з 81% у 2016 р, інфляція сповільнювалася, дефіцит поточного рахунку був одним із найменших за останнє десятиліття. Розвиток малого бізнесу є багатограним соціально-економічним явищем, безперервним і прогресивним процесом, що має забезпечити реальні структурні зрушення, вдосконалення ринкових відносин, підвищення ефективності виробництва та його соціальної орієнтованості, а також поповнення міського бюджету.

Ефективний розвиток економіки міста, збільшення надходжень у міський бюджет, а також вирішення соціальних проблем, у тому числі зменшення безробіття, підвищення життєвого рівня людей - у чималому залежить від діяльності суб'єктів бізнесу. Загальний стан бізнесу, його роль характеризується наступними цифрами.

Найпривабливішими для іноземних інвестицій залишаються промисловість, оптовоторгівля, ремонт автотранспортних засобів.

Незмінною залишається тенденція до зростання частки малих підприємств в їх загальній кількості. У 2013 році цей показник досяг рівня 93,3% (2011 рік – 92,3%, 2012 рік – 92,5%). Усього у сфері малого бізнесу задіяні більше чверті працюючих у регіоні.

Підприємствами малого бізнесу у 2013 році реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 7614,8 млн. гривень (22% загального обсягу реалізованої промислової продукції по області).

Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення усередньому по регіону становила 44 підприємства (по Україні – 75). У 2013 році на малих підприємствах регіону працювало 27,2% всіх найманих працівників області (по Україні – 25,7%). За показником продуктивності праці на малих підприємствах область посідає 17 місце серед регіонів України.

Станом на 01.01.2019 в області зареєстровано 58,4 тис. суб'єктів малого підприємництва, що на 4,7% більше порівняно з 01.01.2013, з них підприємців – фізичних осіб – 53,4 тис. одиниць (+2,3 тис. одиниць), малих підприємств – 5 тис. одиниць (+20 одиниць).

Відбувається поступовий процес формування ефективної торговельної інфраструктури. Обсяг роздрібного товарообороту підприємств-юридичних осіб області має позитивну динаміку. Так, у 2010 році роздрібний товарооборот становив 3,9 млрд. гривень, а у 2013 році збільшився до 6 млрд. гривень.

Показник інфляції в області, починаючи з 2017 року, є нижчим від середнього показника по Україні, а з 2018 року є нижчим від показників серед регіонів, що належать до однієї з Сумською областю типології. По області протягом 2 останніх років досягнуто дефляції (відповідно -1,2% та -0,5%), при тому, що по Україні зафіксовано дефляцію лише у 2012 році (-0,2%).

Зовнішньоекономічна діяльність в регіоні характеризується зниженням попиту на міжнародних ринках основної експортної продукції області, що зумовлено, у першу чергу, несприятливою кон'юнктурою на зовнішніх

ринках. У 2018 році за темпом зростання (зменшення) обсягу експорту товарів область займає 23 місце по Україні, за коефіцієнтом покриття експортом імпорту – 11. Сальдозовнішньої торгівлі товарами у 2010-2018 роках є незмінно позитивним, водночас, у сфері послуг – постійно від’ємним.

Спостерігається переорієнтування експорту товаровиробників області з ринків Російської Федерації, на ринки Європейського Союзу, частка яких постійно зростає.

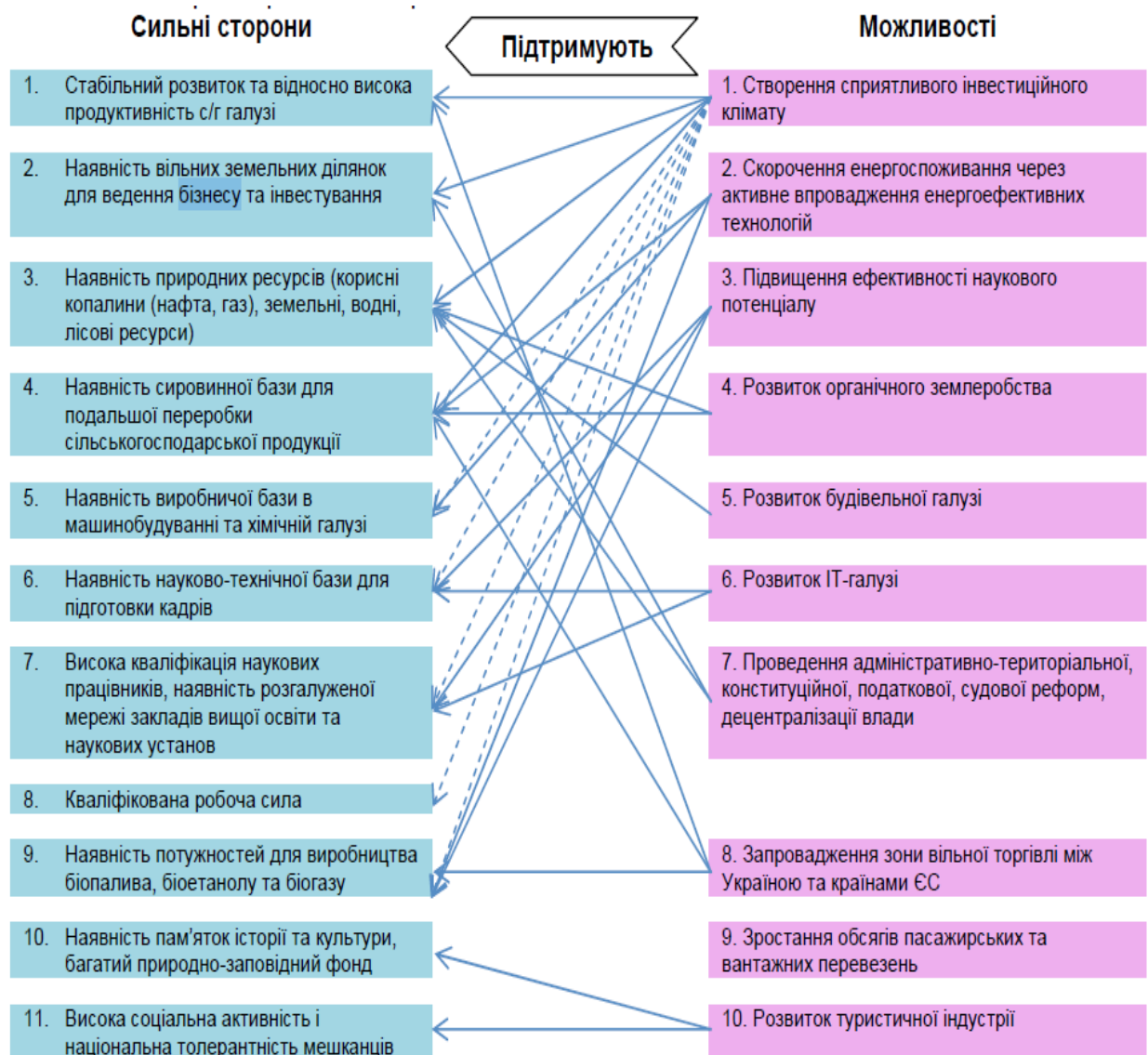

Рис. 3.1 SWOT аналіз розвитку бізнесу в Скмській області

Створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні є шансом, який найбільше підсилить фактори 1. Стабільний розвиток та відносно висока продуктивність с/г галузі, 2. Наявність вільних земельних ділянок для ведення

бізнесу та інвестування, 3. Наявність природних ресурсів (корисні копалини (нафта, газ), земельні, водні, лісові ресурси), 4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції. В значній мірі він також впливатиме на фактори 5, 6, 7, 8 та 9.

2. Скорочення енергоспоживання буде мати позитивний вплив на фактори 4. Наявність виробничої бази в машинобудуванні та хімічній галузі, 5. Наявність виробничої бази в машинобудуванні та хімічній галузі та 9. Наявність потужностей для виробництва біопалива, біоетанолу та біогазу.

3. Підвищення ефективності наукового потенціалу підсилить фактори 5. Наявність виробничої бази в машинобудуванні та хімічній галузі, 7. Висока кваліфікація наукових працівників, наявність розгалуженої мережі закладів вищої освіти та наукових установ та 9. Наявність потужностей для виробництва біопалива, біоетанолу та біогазу.

4. Розвиток органічного землеробства стане шансом підсилення факторів 3. Наявність земельних ресурсів та 4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.

5. Розвиток галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дасть шанс для факторів 6. Наявність науково-технічної бази для підготовки кадрів та 7. Висока кваліфікація наукових працівників, наявність розгалуженої мережі закладів вищої освіти та наукових установ. 6. Проведення АТР має стати шансом підсилення таких факторів як 2. Наявність вільних земельних ділянок для ведення бізнесу та інвестування та 3. Наявність природних ресурсів (корисні копалини (нафта, газ), земельні, водні, лісові ресурси). 7. Розширення видобутку нафти та газу стане каталізатором для прояву факторів 7. Висока кваліфікація наукових працівників, наявність розгалуженої мережі закладів вищої освіти та наукових установ та 8. Кваліфікована робоча сила. 8. Вільна торгівля з країнами ЄС створить шанси для факторів 1. Стабільний розвиток та відносно висока продуктивність с/г галузі, 5. Наявність виробничої бази в машинобудуванні та хімічній галузі та 9. Наявність потужностей для

виробництва біопалива, біоетанолу та біогазу.9. Розвиток туристичної індустрії створить умови для прояву факторів 10. Наявність пам'яток історії та культури, багатий природно-заповідний фонд та 11. Висока соціальна активність і національна толерантність мешканців.

З метою підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва у 2017 році були підготовлені та схвалені рішення Сумської міської ради:

- від 26 квітня 2017 року № 2041-МР «Про внесення змін до рішення Сумської міської ради від 08 липня 2015 року № 4562-МР «Про встановлення плати за землю на території міста Суми» (зі змінами)», яким передбачено з 01.01.2018 надання 50 % пільг по сплаті земельного податку для підприємств та фізичних осіб – підприємців малого та середнього бізнесу (за визначеними деякими основними видами діяльності: виробництво деяких видів продуктів харчування, одягу та взуття, виробів з деревини, текстильне та трикотажне виробництво), у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро;

- від 26.07.2017 № 2383-МР «Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва з міського бюджету м. Суми», яким визначено механізм відшкодування частини відсотків за коротко- і середньостроковими кредитами, що надаються банками на реалізацію бізнес-планів суб'єктів малого і середнього підприємництва (від 40 до 70 % залежно від кількості балів за підсумками конкурсу);

- від 31.05.2017 № 2149-МР «Про встановлення фіксованих ставок єдиного податку для фізичних осіб-підприємців на 2017 рік», яке буде введено в дію з 01.01.2018, згідно з якими встановлений розмір ставок єдиного податку для 2 групи фізичних осіб-підприємців -10% від мінімальної заробітної плати (при визначеному в Податковому кодексі України 20%).

Організовані та проведені за кошти міського бюджету для суб'єктів господарювання два семінари та урочисту церемонію нагородження

переможців рейтингу «Золота Перлина», присвяченого Дню підприємця (визначено кращих суб'єктів малого та середнього підприємництва міста Суми у 6 номінаціях).

3.2. Стан та прогнозування розвитку бізнесу в Сумській області

Станом на 2020 р. кількість зареєстрованих основних платників податків по м. Суми, які здійснюють діяльність, складала 25045 осіб, з них юридичних осіб – 9980, фізичних осіб-підприємців – 15065. На великих, середніх та малих підприємствах міста зайнято близько 52 тис. працівників. Кількість зайнятих працівників на середніх та малих підприємствах складає відповідно 53,9% та 28,7% до загальної кількості зайнятих працівників на підприємствах міста. Загальний обсяг реалізованої суб'єктами малого та середнього підприємництва у 2019 році продукції склав 83,3% до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по економіці міста в цілому.

Підприємництво відіграє значну роль у наповненні бюджету міста та забезпеченні зайнятості населення. Станом на 01 січня 2020 року частка суб'єктів середнього і малого бізнесу у загальній кількості зареєстрованих платників податку м. Суми становила 99,95 %. І хоча спостерігається збільшення надходжень по податку на доходи фізичних осіб за I півріччя 2019 року у порівнянні з ідентичним періодом 2018 року по всіх сферах економічної діяльності, через перереєстрацію частини підприємств із міста Суми до Сумської області до бюджету м. Суми за I півріччя 2019 року надійшло доходів на 14,8% менше надходжень за I півріччя 2018 року (зростання спостерігалось в таких сферах та видах економічної діяльності як виробництво та розподілення електроенергії, газу, води – на 36,6%; будівництво – на 25,5%; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – на 23,3%; діяльність транспорту та зв'язку – на 15,4%; діяльність готелів та ресторанів на 11,2%; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям – на 10,4%). Тому

створення відповідних умов для підтримки малого та середнього бізнесу в місті сприятиме зростанню загального економічного потенціалу міста та забезпеченню потреб населення в товарах і послугах. Стан розвитку малого і середнього бізнесу є індикатором рівня господарської активності мешканців регіону, з одного боку, та оцінкою підприємницького клімату в області, з іншого. Бізнес у місті виконує важливі функції в економіці регіону, зокрема: формує конкурентне середовище; створює додаткові ланцюжки вартості; створює робочі місця; забезпечує зайнятість та самозайнятість населення; забезпечує розвиток місцевих господарств і ринків; забезпечує податкові надходження до місцевих бюджетів.

Крім усього іншого, саме малий і середній бізнес формує послугово-логістичне забезпечення діяльності підприємств стратегічних інвесторів.

У галузевій структурі загального обсягу реалізації по малих підприємствах найвищу питому вагу мали підприємства оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів (51,2%), де зосереджено найбільшу кількість малих підприємств області. У галузях, що потребують значних капіталовкладень (сільському, лісовому та рибному господарстві, промисловості, будівництві) цей показник значно менший (відповідно 17,8%, 13,5% та 7,2%).

Серед районів і міст області за показниками розвитку малого бізнесу лідером є обласний центр: тут зосереджено більше половини малих підприємств області. Відповідно в місті Суми була найбільшою кількістю малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення – 90 підприємств.

Індикатори розвитку бізнесу: кількість діючих інституцій з підтримки бізнесу; кількість послуг, наданих інституціями підтримки бізнесу суб'єктам підприємництва; динаміка чисельності СПД на 10,0 тис. населення; кількість робочих місць, створених у секторі МСБ; частка підприємств МСБ у сфері виробництва; частка підприємств МСБ у високотехнологічних секторах, зокрема в ІТ; частка експортної продукції, виробленої в секторі МСБ; динаміка надходжень до місцевих бюджетів від суб'єктів МСБ.

З урахуванням того, що не всі показники доступні для аналізу в 2020 р., наведемо розрахунки та оцінку прогнозування економічного потенціалу оптової та роздрібною торгівлі у м. Суми. Для проведення розрахунків скористайтесь статистичними методами (для розрахунку інтегральних індексів) та методами математичного моделювання.

Модель, за якою здійснюється прогноз, базується на трипараметричному експоненціальному згладжуванні:

$$\begin{aligned} F_t &= a * N(P_t) + (1 - a) * (F_{t-1} + S_{t-1}) \\ S_t &= \beta * (F_t + F_{t-1}) + (1 - \beta) * S_{t-1} \end{aligned} \quad (3.1)$$

Де, $N(P_t)$ – показник, для якого відбувається прогнозування (в даному випадку це будуть статистичні показники), F_t – оцінка випадкових варіацій моделі, S_t – оцінка тренду для моделі, Y_t^* – минулий та реальний прогнози, а та β – параметри моделі.

Для того, щоб використати показники різного виміру є необхідним привести їх до невід’ємного виду. Для цього буде використовуватись наступна формула:

$$N(P)_t = \frac{P_t - \min_t P_t + V(P)_t}{\max_t P_t - \min_t P_t + 2 \cdot V(P)_t} \quad (3.2)$$

де $N(P_t)$ – приведенне до невід’ємного виду значення показника за t -й рік;

P_t – значення показника за t -й рік;

$V(P_t)$ – середнє квадратичне відхилення показника за розглянутий проміжок часу.

Для коректного прогнозування будуть взяті за основу показники за 2010-2020 роки, та прогнозування здійснене на 2021-2023 роки.

Для того, щоб оцінити індекс розвитку оптової та роздрібною торгівлі за певний рік, розрахуємо інтегральні показники: індекс динаміки фінансового результату (сальдо) до оподаткування підприємств, за t -й рік та індекс динаміки кількості об’єктів роздрібною торгівлі (табл. 3.1). Індекс розвитку

оптової та роздрібною торгівлі буде дорівнювати 0,85 в 2019 році; 0,8 – в 2018 році та 1,016 в 2017 році.

Таблиця 3.1 – Вхідні статистичні дані

Рік	Оптовий товарооборот, тис. грн	Роздрібний товарооборот, тис. грн	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств, тис. грн	Кількість об'єктів роздрібною торгівлі, од.	Інвестиції в основний капітал, тис. грн
2010	3801257,4	2263473,6	3118,9	469,0	28213,2
2011	4182244,4	2799583,4	-54334,3	476,0	35448,1
2012	3938620,9	3220086,6	-349949,2	486,0	33081,0
2013	3863166,8	3323785,1	-303374,3	479,0	37368,7
2014	4213847,9	3825921,2	-518597,9	429,0	14758,2
2015	6661500,8	4360509,7	9260,7	415,0	55577,6
2016	9445009,9	5047346,7	133282,1	395,0	109328,4
2017	12311994,7	5372995,5	-111018,5	350,0	112115,7
2018	10445009,9	4097347,8	113382,1	329,0	119326,4
2019	12011784,7	5372995,5	-101018,5	330,0	102114,7

Таблиця 3.2 – Результат нормування показників

Рік	Оптовий товарооборот, тис. грн	Роздрібний товарооборот, тис. грн	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств, тис. грн	Кількість об'єктів роздрібною торгівлі, од.	Інвестиції в основний капітал, тис. грн
2010	0,332	0,428	0,701	1,115	0,923
2011	0,354	0,492	0,642	1,021	0,937
2012	0,340	0,543	0,339	0,539	0,957
2013	0,336	0,556	0,386	0,615	0,943
2014	0,356	0,616	0,166	0,264	0,845
2015	0,500	0,681	0,707	1,125	0,817
2016	0,663	0,764	0,834	1,327	0,778
2017	0,831	0,803	0,584	0,929	0,689
2018	0,763	0,664	0,723	1,230	0,598
2019	0,711	0,699	0,544	0,827	0,599

Для розрахунку загального об'ємного показника характеристики оптової та роздрібної торгівлі спочатку було використано формулу 3.2 для нормалізації даних. Результати розрахунків приведено на рисунках 3.1 та 3.2.

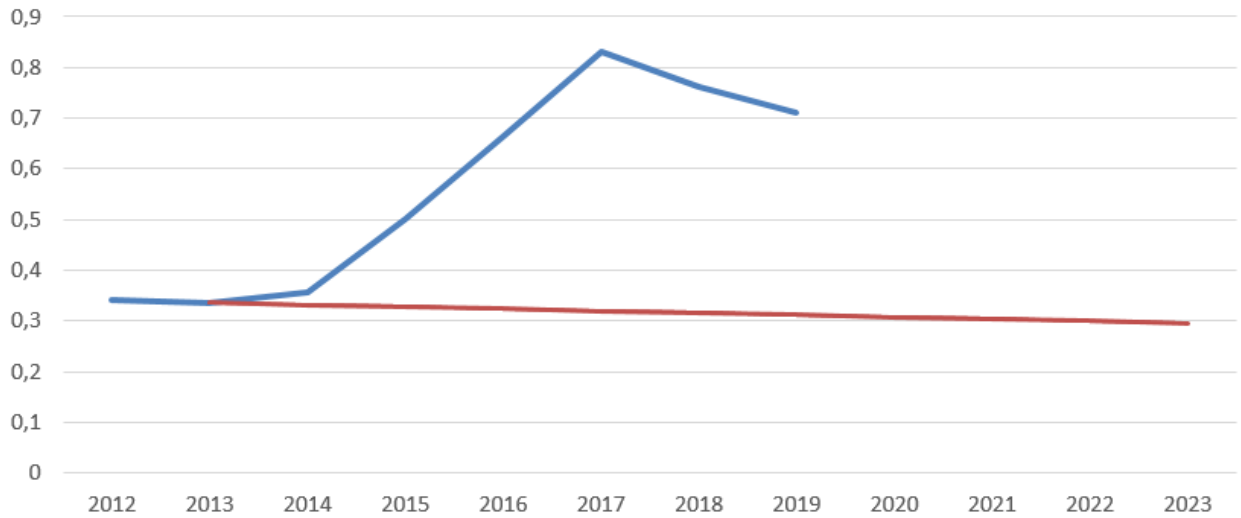

Рис. 3.1 Прогнозування показника характеристики оптової торгівлі (розраховано автором).

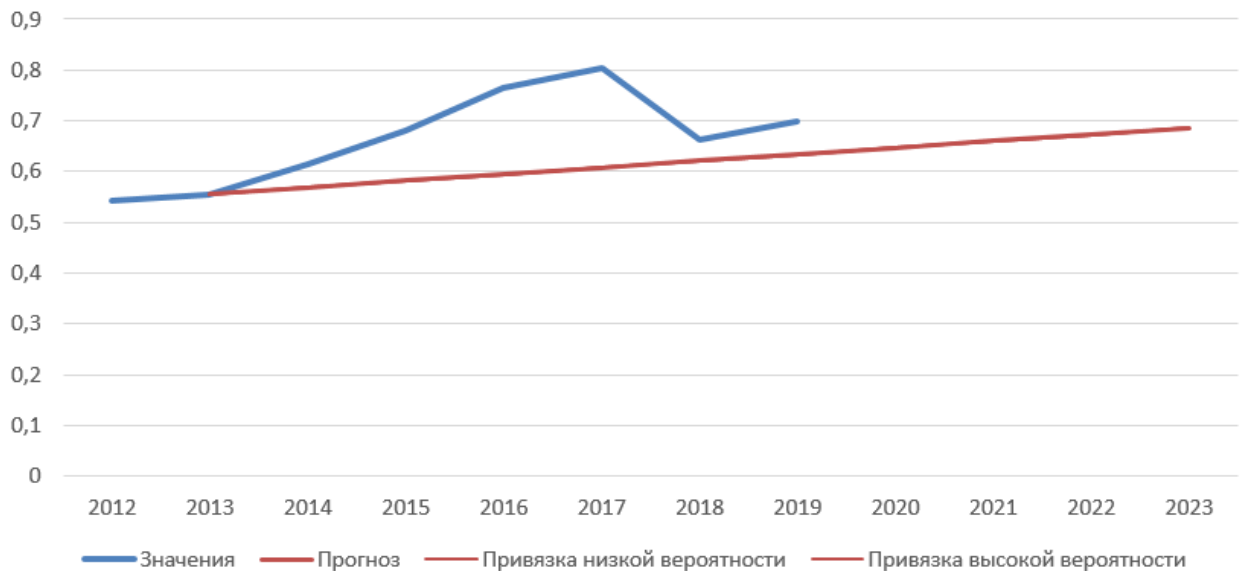

Рис. 3.2 Прогнозування показника характеристики роздрібної торгівлі (розраховано автором).

За проведеними розрахунками, ми встановили, що значення індексу розвитку оптової та роздрібної торгівлі в м. Суми має негативні тенденції,

що свідчить про несприятливий вплив на економічний розвиток міста. Зниження показника стагнації оптової торгівлі впливатиме на зменшення економічного потенціалу всього міста та свідчить про негативні процеси у сфері розвитку малого бізнесу. В той же час, розвиток роздрібною торгівлі набирає обертів та, починаючи з 2021 року очікується його зростання.

3.3. Проблеми розвитку малого бізнесу Сумщини

На сьогодні проблемними питаннями розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні є: недостатнє або відсутнє фінансування програм підтримки, розвитку малого підприємництва; високі відсоткові ставки для суб'єктів підприємницької діяльності; низький рівень розвитку малого підприємництва у виробничій сфері, галузі переробки та послуг, і його зосередженість у посередницьких секторах економіки; недостатній рівень інфраструктури підтримки підприємництва; незадовільний стан професійної підготовки кадрів для малого бізнесу; відсутність стартового капіталу для започаткування бізнесу та брак обігових коштів для розвитку бізнесу.

В процесі свого розвитку малий бізнес стикається з рядом проблем, як першочергових (тобто основних), так і другорядних. Основними проблемами малого бізнесу в даному випадку є:

- незавершеність законодавчого регулювання спрощеної системи оподаткування малого бізнесу;
- недостатній розвиток інфраструктури підтримки бізнесу;
- низький рівень професійної підготовки підприємців, недосконалість освітньої системи у сфері бізнесу;
- нерегульованість питань фінансової (зокрема мікrokредитування) і ресурсної підтримки малого бізнесу;

- складність регуляторних процедур та адміністративні перешкоди (потреба в отриманні великої кількості дозволів та погоджень, велика кількість та тривалість перевірок).

Але ці проблеми ускладнюються фактором пандемії. Пандемія COVID-19 та протиепідемічні заходи, прийняті урядом, очевидно, стали основним фактором, що покладаються на очікування бізнесу на останню частину цього року та на наступний 2021 рік. Відповідно до результатів національного соціологічного дослідження, перевіреного компанією Info Sapiens, найпопулярніші песимістичні настрої у представників мікробізнесу. 60% респондентів оцінили поточне положення про стан бізнесу як спадщину, тоді як середнє підприємництво до таких оцінок складає 42%. Опрос був перевірений за показом Центрального міжнародного приватного підприємництва (CIPE) у серпні-вересні цього року. Метод збору інформації - кількісний прос мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП) та якісний опрос експертів через глибокі інтерв'ю.

Відповідно до результатів, за станом на середину третього квартала (на момент спроби) до «стабільних» підприємств скорочується вдвоє, а до підприємств на етапі включається або навіть закриття виросла майже на порядок. Також у кілька разів скорочується доля підприємства, оцінюючи свій рівень розвитку як «ріст».

Серед респондентів, які оцінюють стан свого бізнесу як «спадщина», оцінка життєздатності відрізняється в залежності від розміру. Так, малий та мікробізнес готовий підтримувати максимум погоди (44% для мікро- та 35% для малого бізнесу), тоді як більшість середнього бізнесу (51%) на етапі включають готові підтримувати більше років.

Опрошені також попросили оцінити заходи державного управління для підтримки підприємництва в період коронакризи. Повідомлення респондентів за цим поводом суттєво варіюється відповідно до розміру бізнесу: так, мікробізнес вище оцінив звільнення фізликів-підприємців від сплати єдиного соціального стану за себе, зато малі та середні підприємства,

значущим чином у більшій кількості шукали підтримку змін у кодексі законів про труди, а саме, зменшення обмеження кількості відпусток за свій рахунок.

У цей час, попередньо проведено перевірку та застосовано застосування штрафних санкцій за порушення законодавства про законодавство, які потрапили в ТОП-3 за результатами оцінки всіх категорій опрошених.

Останні же правительські заходи підприємці не оцінили, як шукають підтримку під час пандемії. Це, зокрема, касається державною програмою кредитування бізнесу «5-7-9». Тільки чую більш 10% респондентів оцінюють її як підтримку у часі карантину. Експерти вважають, що введені заходи для підтримки бізнесу відсутні.

У той час не тільки пандемія знаходить розвиток бізнесу. Респондентів спросили, які реформи потрібно провести в країні, щоб їх бізнес міг рости. Більше половини опрошених у кожній групі переважно борються з корупцією, податковою та таможенною реформами. Причому, остання з більшим відривом возглавила пріоритетний список середнього бізнесу.

Реформа сектора правосуддя та правоохоронних органів - на другому-третьому місці для всіх видів бізнесу. Серед інших реформ виділяється реформа енергетичного сектору, в якій у більшій мірі потребує малий бізнес, а також децентралізація, яка важлива для середнього бізнесу.

3.4. Основні завдання діяльності органів місцевого самоврядування щодо підтримки малого бізнесу в м. Суми

В 2020 р. депутати міської ради ухвалили Звернення до Верховної Ради України щодо необхідності підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в

умовах запровадженого карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).

В засобах масової інформації висловлюються занепокоєння органів влади ситуацією, яка виникла через вимушену зупинку суб'єктами господарювання міста, зокрема представниками мікро-, малого та середнього бізнесу, своєї роботи, що призвело до збитків і поставило під загрозу їхнє майбутнє. Водночас, в документі зазначається, – «розвиток підприємницької діяльності відіграє важливу роль у здійсненні економічних реформ, формування стабільної місцевої економіки, зростання рівня життя населення та вирішення соціально-економічних потреб як органів місцевого самоврядування, так і держави в цілому».

Задля подальшого функціонування мікро-, малого та середнього бізнесу, депутати міської ради вважають за необхідне забезпечити подальшу підтримку підприємців Урядом. Зокрема, від імені Сумської міської ОТГ просять ВРУ ухвалити низку рішень, які будуть спрямовані на підтримку мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні: тимчасово звільнити від нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування суб'єктів господарювання, які обрали спрощену систему оподаткування, на післякарантинний період; передбачити для бізнесу доступні та прості кредити не тільки для придбання та модернізації основних засобів, як це передбачено Програмою кредитування «5-7-9%», а й для відновлення підприємницької діяльності; зменшити ставки для III та IV групи платників єдиного податку; передбачити пакет нормативно-правових актів, які будуть спрямовані на підтримку бізнесу, оскільки більшості суб'єктам господарювання після закінчення карантину, упродовж кількох місяців з моменту зняття обмежень, потрібна буде підтримка для відновлення діяльності; розглянути питання розширення можливостей органів місцевого самоврядування щодо підтримки локального бізнесу і пролонгувати дане право на 2021 рік, оскільки місцева влада може

запроваджувати надзвичайно ефективні непрямі механізми підтримки різного за величиною бізнесу, оперуючи ставками місцевих податків.

В рамках державної підтримки Уряд України для підтримки на місцях готує до старту потужний інструмент, суть якого – стимулювати появу нових підприємців, заохотити повертатися заробітчани в Україну і відкривати бізнес в регіонах України. Перший етап – це доступне кредитування на будь-якій сфері діяльності. 5% річних – якщо виручка до 25 млн грн. і створюється мінімум 2 робочих місця, 7% річних – для бізнесу з виручкою до 25 млн грн., який не створює нових робочих місць (але за кожного нового працівника ставку знизять на 0,5%), 9% річних – для бізнесу з виручкою до 50 млн гривень. Для участі у програмі потрібно підготувати бізнес-план, позитивну фінансово-кредитну репутацію та мати платіжну дисципліну. Стартапи зможуть брати участь лише від початку своєї діяльності, а чинний бізнес – лише той, що працює мінімум 12 місяців. Сам учасник інвестує 20% власних коштів від усіх витрат. Створення умов для побудови дієвої та ефективної фінансово-кредитної системи підтримки діяльності суб'єктів малого бізнесу, маркетингова підтримка інвестиційних потреб та можливостей підприємців.

Ситуація, що склалася з фінансуванням малого бізнесу, вимагає невідкладної побудови небанківського фінансово-кредитного сектора, спрямованого виключно на малий бізнес і самозайнятність населення. Фінансово-кредитна та інвестиційно-маркетингова підтримка малого бізнесу передбачатиме:

- розробку системи та впровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого бізнесу;
- створення та підтримку фінансових інститутів, які працюють на розвиток малого бізнесу;
- розвиток навичок мікрофінансування та збільшення спектру фінансових продуктів та послуг для малого бізнесу;
- підтримку конкурсів інвестиційних та комерційних проектів у пріоритетних напрямках розвитку міста;

- надання передінвестиційних грантів, спрямованих на реалізацію інвестиційних проектів;
- підтримку розробки муніципальних інвестиційних програм та проектів для наступної реалізації суб'єктами бізнесу;
- підготовку та супроводження інформаційно-презентаційних матеріалів інвестиційних можливостей та пропозицій міста з метою залучення інвестицій та налагодження бізнес контактів для суб'єктів бізнесу;
- участь на партнерських засадах у реалізації маркетингової стратегії міста;
- підтримку виставкової діяльності у місті (реалізація проекту створення виставкового комплексу, підтримка участі суб'єктів малого бізнесу в різного роду виставках);
- організацію та проведення бірж-контактів, інвестиційних форумів та бізнеспрезентацій;
- створення кредитно-гарантійного фонду муніципальних інвестиційних програм та проектів.

Стимулювання підприємців задіяних у сфері виробництва та вирішенні питань зайнятості населення (створення додаткових робочих місць).

Дане завдання програми спрямовується на вирішення питань розвитку та підтримки малого бізнесу у межах повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо зменшення податкового тиску у сфері малого бізнесу і насамперед з метою підтримки малих підприємств, що здійснюють свою діяльність у сфері виробництва та забезпечують зайнятість населення.

Основними умовами цього процесу є:

- вдосконалення політики місцевих податків і зборів, встановлення сприятливого режиму оподаткування;
- пріоритетне надання виробничих площ, незадіяного обладнання, закріплення земельних ділянок суб'єктам малого бізнесу;

- надання пільг по місцевих податках та зборах, звільнення (зменшення) від сплати земельного податку в межах повноважень органів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Оптимальне функціонування ринку, що охоплює практично всі сфери і систему суспільного виробництва держави, досягається при збалансованому розвитку всіх його структурних ланок не тільки по вертикалі і горизонталі, а й з погляду найбільш раціонального поєднання організаційно-виробничих структур, що відрізняються за розмірами виробництва. Однією з умов вирішення цього завдання і є підвищення ефективності малого бізнесу.

Малі підприємства можуть забезпечити значне підвищення ефективності господарства, насамперед за рахунок кращого використання капітальних і поточних витрат. Стосовно капітальних витрат потрібно виділити такі фактори, як висока швидкість обороту капітальних вкладень на основі скорочення строків будівництва, введення і освоєння виробничих потужностей, низькі витрати на спорудження інфраструктурних об'єктів.

Малі підприємства впливають на просторову структуру ринку і розвиток ринкових відносин передусім за рахунок приросту кількості суб'єктів ринку. Саме малі підприємства, особливо в разі успішного проведення земельної реформи, можуть стати основою динамічних ринкових структур у всіх без винятку галузях, забезпечать переведення ресурсів у найбільш ефективні сфери і тим самим об'єднують процеси структурної політики і формування ринку.

Панедмія та суспільні обмеження вкрай негативно впливають на економічний розвиток. Кількість зайнятих в секторі малого бізнесу (з урахуванням фізичних та юридичних осіб) становить 4305 тис. осіб у 2002 році, що у 3 рази більше, ніж у 1992 році. У 2002 році на малих підприємствах було зайнято 1893 тис. осіб, що в 1,5 разів більше, ніж у 1992 році. Кількість працюючих на малих підприємствах складає 18,7% від загальної кількості працюючих усіх підприємств - суб'єктів підприємницької діяльності. Рівень середньої чисельності працюючих у розрахунку на одне мале підприємство залишається на рівні попереднього року і складає 8 осіб.

Ефективний розвиток економіки міста, збільшення надходжень у міський бюджет, а також вирішення соціальних проблем, у тому числі зменшення безробіття, підвищення життєвого рівня людей - у чималому залежить від діяльності суб'єктів бізнесу. Загальний стан бізнесу, його роль характеризується наступними цифрами. Так, за даними статистики у 2010 році у м. Суми діяло 2412 малих підприємств, на початок 2018 року їхня кількість збільшилась до 2914 одиниць (приріст 5%).

Загальна чисельність зайнятих у малому бізнесі, включаючи найманих робітників, становить 20904 осіб. Необхідно також відзначити, що якщо в місті Суми на 10000 населення нараховується 99 малих підприємств, то в середньому по Україні цей показник складає 52 одиниці.

Аналіз стану малого бізнесу по м. Суми в динаміці за 2010-2019 р.р. в цілому свідчить про позитивні зрушення у розвитку малого бізнесу, так кількість діючих малих підприємств зросла на 20,8%, середня чисельність працівників збільшилась на 14,9%, обсяги виробленої продукції (робіт, послуг) відповідно зросли за аналізований період на 27,0%.

В той же час, одним з ключових показників розвитку малого бізнесу є показник оптової та роздрібної торгівлі, який свідчить про динаміку розвитку ринку малих підприємств. За проведеними розрахунками, ми встановили, що значення індексу розвитку оптової та роздрібної торгівлі в м. Суми має негативні тенденції, що свідчить про несприятливий вплив на економічний розвиток міста. Зниження показника стагнації оптової торгівлі впливатиме на зменшення економічного потенціалу всього міста та свідчить про негативні процеси у сфері розвитку малого бізнесу. В той же час, розвиток роздрібної торгівлі набирає обертів та, починаючи з 2021 року очікується його зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Послання Президента України до Верховної Ради України 2010 рік «Україна: поступ ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2010-2015 рр.»
2. Про внесення змін до деяких законів України з питань виконання Національної програми сприяння розвитку малого бізнесу в Україні. Закон України від 13.05.2004
3. Про внесення змін до деяких законів України з питань виконання Національної програми сприяння розвитку малого бізнесу в Україні. Закон України від 13.05.2004
4. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України від 05.09.2018 № 1194
5. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України від 03.11.2019 № 3050-IV
6. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності. Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV
7. Про єдиний соціальний внесок. Закон України від 26 червня 2003 р. N 2122-д
8. Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні. Закон України від 21.12.2010 № 2157-III
9. Про Національну програму сприяння розвитку малого бізнесу. Закон України від 21.12.2010р. №2157-III
10. Про підтримку малого бізнесу. Закон України від 19.10.2010р. №2063-III
11. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого бізнесу. Указ Президента України із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 28 червня 1999 року N 746/99
12. Про спрощену систему оподаткування. Закон України від 09.09.1998 № 93-XIV
13. Азьмук Н.А. Управління розвитком малого бізнесу на регіональному рівні. Дис. канд. екон.наук. - К.: КНЕУ, . - 212 с.
14. Алимов А. Перспективи розвитку вітчизняного бізнесу // Економіка України. - 2019. - №2. - с. 92 - 93
15. Бобров Є.А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитування малого бізнесу // Фінанси України. - 2019 - №1. - с. 103 - 109
16. Булатова А.С. Економіка.: Учебник. - М.: Изд-во БЕК. - 1996. - С. 632.
8. Гончарова Н. Адаптація підприємства до ринкових відносин // Економіка України. - 1999. - №12. - с. 12
17. Буряк П.Ю., Маринець В.П. «Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні»// Фінанси України. - 1999р. - №6. с.95-98
18. Варналій З.С. Малий бізнес України (аналітична записка).- К.: Інститут приватного права і бізнесу Академії правових наук України, 1997.-38 с.

19. Волкова. О.И. Экономика предприятия: Учебник. - М.:ИНФРА. - 1999г. - 244с.
20. Гош О. Визначення факторів відродження продуктивних сил України // Економіка України. - 2003. - №6. - с. 49-56
21. Гриценко А. Інверсійна економіка: закономірності та політика//Урядовий кур'єр.-1994 - 12 листопада - с.8.
22. Гриценко А. Сумісно - розділені відносини: праця, власність, влада // Економіка України. - 2003. - №3. - с. 50-58
23. Дуб Л. «Питання розвитку малого бізнесу в Україні»//Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. - 2010.- №2. -с.162-168
24. Душанич Т.Н., Душанич Й.Б. Экономика переходного периода. - М.: Институт международного права и экономики, 1996. - 184с. - с.64
25. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка за ред. З. Ватаманюка. К.: Видавничий дім "Альтернативи", 2011. - 606 с.
26. Єфименко Т. «Напрямки розвитку податкового потенціалу малого бізнесу»//Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. - 2011.- №3. -с.141-148
27. Журавлева Г.П. Вводный курс по экономической теории: Учебник для лицеев. - М.: ИНФРА-М. - 1997. - С. 368.
28. З метою покращення підприємницького клімату в Сумській області було підписано меморандум про подальшу співпрацю між владою, контролюючими органами та підприємницькими організаціями. // http://www.strc.sumy.ua/index.php?page=5&w_date=2006-02-28
29. Зарубежный опыт поддержки малого бизнеса / Под. ред. Клочко Ю.А.- К.: Исследовательский центр содействия развитию малого бизнеса "ВЕНЧУР", 1993. - 22 с.
30. Зубко Н.М. Экономическая теория - Мн.: НТЦ АПИ. - 1998. - С. 311.
31. Исследование условий формирования и развития малого бизнеса в Украине (научный отчет). - К.: Центр "Венчур", 1995.- 61 с.
32. Іваницький Д.О. Фінансова безпека і малий бізнес // Фінанси України. - 2003. - №8. - с. 41- 45
33. Інформаційні і консультативні послуги для малого бізнесу (довідник). - К.: Центр "Венчур", 1994.- 30 с.
34. Камаев В.Д. и колл.авт. Экономическая теория: Учебник - М.: ВЛАДОС. - 1998. - С. 640.
35. Камаев В.Д. Учебник по основам экономической теории. - М.: ВЛАДОС. - 1995. - С. 384.
36. Квасниця О.В. Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу // Фінанси України. - 2003 - №2. - с. 65-70
37. Кирпот О. «Висококонтентроване суспільне виробництво - основа малого підприємництва»//Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. - 2010.- №2. -с.127-134

38. Ключко Ю.О., Гринь Н.В. Сприяння малому підприємництву: стратегія дій//Малий бізнес і менеджмент в Україні: Зб.наук.пр.- К.: Інститут приватного права і бізнесу,1997. - С.22-28.
39. Кондратюк Т. «Державна політика підтримки малого бізнесу: зміст і механізм реалізації// Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. - 2011.- №4. -с.111-118
40. Конституції України, від 28 червня 1996 року
41. Курс экономической теории. Под ред. проф. Чепурина М.Н., проф. Киселевой Е.А. - К.: Изд-во "АСА", 1994. - с. 345
42. Лапуста М.Г., Старостин Ю.Л., Малое предпринимательство. - М.:ИНФРА-М. - 1998г.
43. Лариса Дацюк. Малий бізнес не пасе задніх // Хрещатик, №162 (2565)
44. Лекар С. Чи потребує вдосконалення спрощена система оподаткування фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності? // Вісник податкової служби України. - 2002. - № 1 - 2.-С. 117.
45. Максимова В.Ф. Рыночная экономика: Учебник в трех томах. Т. 1. Теория рыночной экономики. Часть II. Макроэкономика. - М.: Соминтек. - 1992. - С. 168.
46. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити країну. - К.: Асоціація сприяння розвитку приватного бізнесу в Україні "Єднання",1997. - 144 с.
47. Малий бізнес: стан і тенденції. (Матеріал підготовлено за сприяння зведеного інформаційно-довідкового відділу Держбізнесу.) // Підприємництво в Україні. - 2011. - № 6-С. 2-4.
48. Малий та середній бізнес допомагає утворенню нових робочих місць // <http://www.sumy.net.ua/News/re/03072511.html>
49. Малый бизнес в СНГ и Восточной Европе: трудности роста (середина-вторая половина 90-х гг.) /Общ.ред. А.Ю. Чепуренко. - М.: РНИСиНП, 1997. - 392 с.
50. Микитюк О.І. «Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств»// Фінанси України. - 1999р. - №6. - с.55-61
51. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник для студентів вищих закладів освіти. - К.: Видавничий центр "Академія", 1999.- 592 с.
52. Орленко О.І., Ключко Ю.О. Аналіз бар'єрів для малого і середнього бізнесу в Україні. - К.: Звіт на замовлення проекту Н'ЮБІЗНЕТ,1998. - 64 с.
53. Орленко О.І., Ключко Ю.О. Бар'єри на шляху розвитку малого бізнесу в Україні//Підприємництво в Україні, №1, 1998.- С.35-53.
54. Програма розвитку малого бізнесу в м.Суми на 2014-2020 роки // http://meria.sumy.ua/ua/documents/rada_decisions/rada_decisions_2014/session17/697-mr/697mr_addon
55. Стан малого бізнесу в Україні // http://ln.com.ua/~smpu/pablication/stan_biznes.htm

56. Стан розвитку малого бізнесу в Україні // Прес-служба Держбізнесу від 29.10.2018
57. Центры малого бизнеса: принципы создания и эффективной деятельности /Материалы научно-практической конференции. - К.: Исследовательский центр содействия развитию малого бизнеса «Венчур», 1994. - 53 с.
58. Яценко Н. С Новым годом - годом дерегуляции? //Зеркало недели, №1, 5.01.98 г.
59. www.ukrstat.gov.ua
60. <https://ngoipr.org.ua/blog/derzhavna-pidtrymka-malogo-ta-serednogo-pidpryyemnytstva/>
61. <http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Compendium-Entreprise-Statistics-Ukraine-2018-Ukrainian.pdf>
62. Ukrstat (2018), Activities Of Large, Medium, Small And Micro-Entrepreneurship Entities 2017, http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf.
63. Васильєва, Т.А. COVID-19, SARS, H5N1, A/H1N1, EVD: порівняльний аналіз впливу пандемій на економічний та соціальний розвиток у національному, світовому та регіональному контекстах [Текст] / Т.А. Васильєва, С.В. Леонов // Науковий погляд: економіка та управління. - 2020. - № 3 (69). - С. 24-28. - DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-4>.
64. <https://smr.gov.ua/uk/novini/miska-vlada-news/17945-sumski-deputati-prosyat-u-vru-pidtrimki-dlya-okremikh-vidiv-biznesu-u-postkarantinnij-period.html>
65. OECD Structural and Demographic Business Statistics database, November 2018, <http://dx.doi.org/10.1787/sdbs-data-en>. OECD (2010),
66. Structural and Demographic Business Statistics, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264072886-en>. OECD (2007),
67. Eurostat/OECD Manual on Business Demography Statistics”, OECD Publishing, Paris, <http://www.oecd.org/std/39974460.pdf> . UNECE (2015), Guidelines on Statistical Business Registers, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2015/ECE_CES_39_WEB.pdf .
68. OECD Entrepreneurship at a Glance, several editions, https://www.oecdilibrary.org/industry-and-services/entrepreneurship-at-a-glance_22266941 . OECD (2018),
69. Entrepreneurship at a Glance Highlights 2018, <https://www.oecd.org/sdd/business-stats/EAG-2018-Highlights.pdf> . OECD (2018),
70. Financing SMEs and Entrepreneurs 2018: An OECD Scoreboard, OECD Publishing, Paris, http://dx.doi.org/10.1787/fin_sme_ent-2018-en.
71. Вплив людського капіталу та інноваційно-інвестиційних показників на еколого-економічну ефективність національних економік [Текст] / О.В.

- Кубатко, В.О. Ковач, П.А. Денисенко, В.М. Ігнатченко// *Механізм регулювання економіки*. - 2018. - № 3. - С. 19-29. - doi.org/10.21272/mer.2018.80.06.
72. *Економіка енергетики* : підручник / за ред. Л. Г. Мельника, І. М. Сотник. – Суми: Університетська книга, 2015. – 378 с. (<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/45315>)
73. *Економіка підприємства* : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. - Суми : Університетська книга, 2012. - 864 с
74. Ковальов Б. Л. Науково-теоретичні підходи до аналізу дефініційної основи сталого способу життя. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 2. С. 151–159.
75. Ковальов Б. Л. Стратегія сталого розвитку: історична ретроспектива. *Механізм регулювання економіки*. 2009. Т. 1, № 4. С. 192–197. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3513>
76. Кубатко О. В. Екологічні інновації як джерело флуктуацій енергоефективного розвитку національної економіки / О. В. Кубатко // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. - 2016. - № 4. - С. 365-376. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2016_4_32
77. Макаренко, І. О., Бондар, А. В., Гончаренко, О. С., Єльнікова, Ю. В., Євдокимова, А. В., Жиглей, І. В., ... Кучер, С. В. (2020). *Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку*.
78. Маценко О. М., Маценко О. І., Кальченко С. О. Соціо-еколого-економічні індикатори сталого водокористування. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 3. С. 19–30. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/49530>
79. Маценко О. М., Овчаренко Д. М. Економічні засади підвищення контролю якості енергоресурсів промислових підприємств. *Механізм регулювання економіки*. 2013. №3. С. 71–79. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/37630>
80. Маценко О. М., Німко С. І., Овчаренко Д. М. Методичні засади оцінки еколого-економічної ефективності функціонування малих гідроелектростанцій. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2013. № 4. С. 26-34. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/35024>
81. Маценко О. М., Шапочка Ю. М. Економіко-правові аспекти відшкодування економічного збитку. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 242–248. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24558>
82. Мельник О. І., Маценко О. М., Пронікова Ж. С. Наукові підходи до удосконалення мотивації екологічно спрямованої діяльності. *Механізм регулювання економіки*. 2012. №3. С. 58–65. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34234>

83. Мельник Л.Г., Потравный И.М., Сотник И.Н. Анализ методических подходов к формированию показателей эффективности ресурсопользования. *Экологическое право*. 2009. № 4. С. 18–25.
84. Мельник Л. Г., Авдасев В. Н., Ковалев Б. Л. Информационный вектор социально-экономического развития: ретроспективный анализ. *Социально-экономические проблемы информационного общества: монография* / под ред. д-ра экон. наук, проф. Л. Г. Мельника, канд. экон. наук М. В. Брюханова. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2010. Вып. 2. С. 776–791.
85. Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки : монографія / за заг. ред. доктора экон. наук, проф. І. М. Сотник. – Суми : Університетська книга, 2016. – 368 <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80197>
86. Підприємство, торгівля та біржова діяльність : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. І. М. Сотник, д.е.н., проф. Л. М. Таранюка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2018. – 572 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80114>
87. Проривні технології в економіці і бізнесі (досвід ЄС та практика України у світлі III, IV і V промислових революцій) [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Л. Г. Мельник, Б. Л. Ковальов, Ю. М. Завдов'єва та ін.; за ред. Л. Г. Мельника та Б. Л. Ковальова. – Суми : СумДУ, 2020. – 180с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/79621>
88. Розвиток виробничого потенціалу машинобудівних підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища [Текст] / О.В. Кубатко, В.Л. Акуленко, А.А. Іскаков ; За наук. ред. Л.Г. Мельника // *Механізм регулювання економіки*. - 2015. - № 3. - С. 15-22.
89. Сабадаш В. В. Енергетична безпека України: конфліктність геополітичного вибору. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 2. С. 52–59. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24474>
90. Сабадаш В. В., Давиденко І. В., Бабій Т. В. Конкуренція за ресурси й економічні конфлікти у глобальному бізнес-середовищі: рушійні сили, безпека, інституційно-ресурсний концепт врегулювання. *Механізм регулювання економіки*. 2017. № 4. С. 128–147.
91. Сабадаш В. В. Дослідження впливу енергоресурсних чинників на економічну безпеку. *Механізм регулювання економіки*. 2009. №2. С. 11–18. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3360>
92. Сабадаш В. В. Тенденції сучасної ресурсної політики у забезпеченні еколого-економічної безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2007. №2. С. 50–59. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3130>
93. Сотник И.Н., Могиленец Т.В. Анализ подходов к экономической оценке экосистемных услуг. *Механізм регулювання економіки*. 2011. Вип. 2. С. 152–158.

94. Сотник І.М. Формування самовідтворювального еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням. Вісник СумДУ. Серія Економіка. 2011. № 1. С. 5–13.
95. Сотник І.М. Тенденції та проблеми управління дематеріалізацією виробництва і споживання. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 8. С. 62–67.
96. Сотник І.М., Мазін Ю.О. Управління розвитком ринку ресурсозбереження в Україні: проблеми і перспективи. Сталий розвиток економіки. 2011. № 1. С. 3–8.
97. Сотник І.М. Про макроекономічні наслідки ресурсозбереження. Економіка України. 2009. № 10. С. 27–35.
98. Сотник, І. М., Сотник, М. І., Мазін, Ю. О., Чорток, Ю. В., Коблянська, І. І., Горобченко, Д. В., ... Вороненко, В. І. (2017). *Еколого-економічні механізми реалізації потенціалу енерго-та ресурсозбереження національної економіки*. Сумський державний університет
99. Тарановський В. І., Ковальов Б. Л., Портянка А.Г. Науково-методичні підходи до визначення дефініції «екотуризм». *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 2. С. 30–37. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/38650>
100. Чорток, Ю. В., Чорток, Ю. В., Гончаренко, О. С., Гончаренко, А. С., Мельник, Л. Г., & Мельник, Л. Г. (2013). *Забезпечення сталого розвитку регіону на основі дематеріалізації діяльності регіональних логістичних центрів*.
101. Шевцова С.В., Ковальов Б.Л. Науково-методичні підходи до формування сталого способу життя. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 230–234.
102. Шкарупа, О.В. Бізнес-планування "зеленого" зростання економіки регіону як чинник екологічної модернізації соціально-економічних систем / О.В. Шкарупа // Механізм регулювання економіки. - 2016. - № 3. - С. 9-18. 39.
103. Шкарупа, О.В. Мотиваційні механізми екологічної модернізації соціально-економічних систем / О.В. Шкарупа // Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня - 1 жовтня 2016 р. / Відп. за вип. Ю.М. Гладенко. – Суми: Ткачов О.О., 2016. – С. 242-243.
104. Шкарупа, О.В. Організаційно-економічний механізм реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств : звіт про НДР (заключний) / Кер. Л.М. Таранюк. - Суми : СумДУ, 2016. - 82 с.
105. Шкарупа, О.В. Методологічні засади державного регулювання екологічної модернізації національної економіки [Текст]: дисертація ... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.03 - економіка та управління національним господарством / О.В. Шкарупа; наук. консультант Л.Г. Мельник. - Суми: СумДУ, 2018. - 485 с.

106. Экономика и бизнес: учебник / под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, д.э.н., доц. А. И. Каринцевой. – Сумы : Университетская книга, 2018. – 608 с.
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80201>
107. Экономика развития: учебное пособие / под ред. д.-ра экон. наук, проф. Л. Г. Мельника, канд. экон. наук А. Вик. Кубатко. Сумы : «Университетская книга», 2017. 352 с.
https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80184/1/%d0%adkonomyka_razvytyia.pdf